

Izvorni znanstveni rad  
 UDK: 340.13(37:497.584Dubrovnik)(091)“12“  
 347.96(497.584Dubrovnik)(091)“12“  
 DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/y7v64t0rqy>  
 Primljeno: 20.3.2020.  
 Prihvaćeno: 8.7.2020.

## ***PROCURATORES I ADVOCATI U ZAPISIMA NOTARA TOMAZINA DE SAVERE (1277-1286)***

HENRIK-RIKO HELD

SAŽETAK: U radu se analiziraju *procuratores* i *advocati* u zapisima Tomazina de Savere, dubrovačkog notara i kancelara 1277-1286. Riječ je o različitim oblicima zastupanja, odnosno pružanja stručne pravne pomoći iz rimskog prava s raširenom primjenom u srednjovjekovnom razdoblju. Nakon općeg prikaza prokurateure i advokature u rimskom pravu i rimskoj pravnoj tradiciji daju se relevantni podaci o Tomazinovu životu i radu. U središnjem dijelu rada posebna pažnja posvećuje se formuli za imenovanje prokuratora i usporedbi s najvažnijim notarskim formularima i zapisima iz drugih gradova na istočnojadranskoj obali. Kod advokata proučena je njihova uloga u procesu te odnos s drugim pravnim zanimanjima. Najopćenitije se razmatra usklađenost analiziranih koncepata s predlošcima u rimskom pravu te tadašnjim trendovima na Mediteranu.

Ključne riječi: *procurator*, *advocatus*, zastupanje, Thomasinus (Tomazin) de Savere, notar, Dubrovnik, 13. stoljeće, rimsko pravo, rimska pravna tradicija

Keywords: *procurator*, *advocatus*, representation, Thomasinus de Savere, notary public, Dubrovnik, 13th century, Roman law, Roman legal tradition

### *Uvodne napomene*

U radu se analiziraju zapisi Tomazina de Savere, dubrovačkog notara i kancelara 1277-1286, u kojima se spominju *procuratores* i *advocati* kao oblici i vrste zastupanja iz rimskog prava i rimske pravne tradicije. Analiza je posvećena razumijevanju razvoja navedenih oblika zastupanja izvan izvornog konteksta

---

**Henrik-Riko Held, docent na Katedri za rimsko pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Trg Republike Hrvatske 14, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-mail: [hheld@pravo.hr](mailto:hheld@pravo.hr)**

---

rimskog prava, odnosno njihovoj transmisiji, obradi i recepciji u europskom srednjovjekovlju i kasnije. Osim toga, višestruko je relevantan specifični povijesni i zemljopisni kontekst iz kojeg proizlaze predmetni zapisi. Razdoblje 13. stoljeća općenito se smatra formativnim za profesionalizaciju i laicizaciju notarske profesije u razvijenijim gradovima na sjeveru Apeninskog poluotoka, a gotovo istodobno i u gradovima na istočnojadranskoj obali,<sup>1</sup> što nije izbjeglo pažnji domaće znanstvene zajednice.<sup>2</sup> Navedeno vrijedi i za Tomazina,<sup>3</sup> međutim, ono što nedostaje jest iscrpnija analiza pojedinih pravnih instituta u njegovim zapisima.

Došavši s područja današnje sjeverne Italije, Tomazin de Savere bio je prvi laik koji je obavljao notarsku i kancelarsku funkciju u Dubrovniku.<sup>4</sup> Iako razdoblje

<sup>1</sup> Više o tom razvoju, kojemu je ishodišna i žarišna točka bila Bologna, u: Attilio Bartoli Langeli, »Il notariato.«, u: *Genova, Venezia, il Levante nei secoli XII-XIV*, ur. Gherardo Ortalli, Dino Puncuh. Genova: Società Ligure di Storia Patria, 2001: 73-101; Massimo Giansante, »I notai bolognesi in età comunale. Tra cultura letteraria e impegno ideologico.« *I Quaderni del M. AE. S. 3* (2000): 65-88; Gianfranco Orlandelli, »Genesi dell' 'ars notariae' nel secolo XIII.«, u: *Gianfranco Orlandelli Scritti*, ur. Roberto Ferrara i Giovanni Feo. Bologna: Istituto per la storia dell'Università di Bologna, 1994: 427-466; Brian R. Carniello, »The rise of an administrative elite in medieval Bologna: notaries and popular government, 1282-1292.« *Journal of Medieval History* 28/4 (2002): 319-347; Massimo Valleriani, »Giustizia e documentazione a Bologna in età comunale (secoli XIII-XIV).«, u: *La documentazione degli organi giudiziari nell'Italia tardo-medievale e moderna. Atti del convegno di studi, Siena, 15-17 settembre 2008*, ur. Andrea Giorgi, Stefano Moscadelli i Carla Zarrilli. Roma: Ministero per i beni e le attività culturali, Direzione generale per gli archivi, 2012: 275-314; Marino Zabbia, »Circolazione di persone e diffusione di modelli in ambito notarile (secoli XIII e XIV).«, u: *Cultura cittadina e documentazione. Formazione e circolazione di modelli: Bologna, 12-13 ottobre 2006*, ur. Anna L. Trombetti Budriesi. Bologna: CLUEB, 2009: 23-39. Također, iscrpan pregled relevantne literature daje Grbavac u: Branka Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, doktorska disertacija 2010: 1-6. Za usporedivost sjevernotalijanskog razvoja s onim na istočnojadranskoj obali usp. *ibid.*: 321, te Gregor Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300. i najstarije knjige Dubrovačke arhive.« *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 39/2 (1927): 232.

<sup>2</sup> Vidi: B. Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali* te Branka Grbavac, *Zadarski notari u 13. i 14. stoljeću*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, magistarski rad 2006, s uputama na daljnju domaću i stranu literaturu.

<sup>3</sup> Constantin Jireček, »Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner.« *Archiv für slavische Philologie* 25 (1903): 501-521 i 26 (1904): 161-214; G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300.«: 231-253; Ante Marinović, »Postanak i prvi spisi kancelarija srednjovjekovnih dalmatinskih gradova, posebno Dubrovnika i Kotora u XIII i XIV stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku* 22-23 (1985): 7-24; Marijan Sivrić, *Dubrovački i korčulanski notarijat tijekom stoljeća. Povodom sastanka Komisije Europske unije, Komisije za poslove Europe i Mediterana, Međunarodne unije latinskog notarijata, Dubrovnika 11. - 14. travnja 2002*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku-Časopis Javni bilježnik, 2002.

<sup>4</sup> Usp. G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300.«: 232; A. Marinović, »Postanak i prvi spisi kancelarija.«: 12.

njegovog djelovanja nije bilo posebno dugotrajno, u obavljanju posla bio je posebno savjestan i marljiv te je iza sebe ostavio bogato arhivsko gradivo, i to toliko da su ga neki nazvali i osnivačem dubrovačkog arhiva.<sup>5</sup> Analizom pojedinih pravnih aspekata njegovih zapisa može se upoznati najviša razina pravnog znanja u Dubrovniku u to vrijeme.

*Procuratores* i *advocati*, pak, vrijedan su predmet analize jer je riječ o različitim pravničkim zanimanjima i oblicima zastupanja koji su važan element svakog pravno i gospodarski razvijenog društva. Njihovo razlikovanje, različitost osoba koje su vršile njihovu funkciju, kao i poslova na koje su se odnosili, mogu pružiti živopisnu sliku društva u kojima su se javljali. Zbog svega navedenog ova analiza može podjednako doprinijeti razumijevanju problematike transmisije i transformacije pojedinih instituta rimskog prava u njegovoj naknadnoj obradi i recepciji kao i problematike njihove transmisije i transformacije od centara učenog i razvijenog prava prema periferiji, odnosno od koncepta i teoretskog ideala nekog instituta do njegove primjene u praksi. Naposljetku, okvir navedene analize jest uloga profesije notara i općenito pisane pravne kulture u navedenim procesima.<sup>6</sup>

Radi postizanja navedene svrhe najprije se ukratko iznosi pojam i uređenje instituta *procuratores* i *advocati* u rimskom pravu. Nakon toga daju se osnovni podaci o Tomazinu de Savere i njegovoj djelatnosti. Središnji dio rada jest analiza zapisa koji se odnose na prokurate i advokate. Tu se najprije pokušavaju pronaći opće odrednice njihovog pojavljivanja u zapisima. Posebno se analizira formula za imenovanje prokuratora u zapisima u kontekstu notarskih formulara toga vremena te drugih notarskih zapisa iz sličnog razdoblja i iz

---

<sup>5</sup> Tako Čremošnik u *Spisi dubrovačke kancelarije, I. Zapisi notara Tomazina de Savere 1278-1282*, prir. Gregor Čremošnik [Monumenta historica Ragusina, I]. Zagreb: JAZU, 1951: VI (dalje: *SDK I*); A. Marinović, »Postanak i prvi spisi kancelarija«: 12.

<sup>6</sup> Za problematiku pisane pravne kulture u srednjovjekovnoj Dalmaciji vidi: Nella Lonza, »Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti.« *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63/5-6 (2013): 1203-1232; Zoran Ladić, »O procesu demokratizacije u pisanju kasnosrednjovjekovnih privatno-pravnih bilježničkih isprava u istočno-jadranskim komunama.« *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 32 (2014): 39-66, a za pitanje javne vjere kao ključnog elementa notarske profesije u starijoj literaturi vidi: Marko Kostrenčić, *Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*. Beograd: Štamparija Sv. Sava, 1930 te novije Lujo Margetić, »O javnoj vjeri i dispozitivnosti srednjovjekovnih notarskih isprava s osobitim obzirom na hrvatske primorske krajeve.« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 4/1 (1973): 5-79.

gradova na istočnojadranskoj obali. Naposljetku, poseban prostor posvećen je advokatima i njihovoj djelatnosti.

### Procuratores i advocati u rimskom pravu i rimskoj pravnoj tradiciji

U najopćenitijem smislu<sup>7</sup>, *procurator* je u rimskom pravu bio osoba koja je na temelju naloga obavljala bilo koje poslove za neku drugu osobu, odnosno osoba koja se u skladu s nalogom brinula o tuđim poslovima.<sup>8</sup> Upravo na to značenje upućuje i sama etimologija riječi *procurator*, u kojoj se krije riječ *cūra*, odnosno na latinskom skrb ili pažnja.<sup>9</sup> U javnopravnom kontekstu termin *procurator* mogao je imati značenje javnog službenika koji je brinuo o interesima cara u upravnim jedinicama rimske države.<sup>10</sup> Međutim, za moja razmatranja važnije je privatnopravno značenje *procurator omnium bonorum*, upravitelja imovine koji je *en bloc* obavljao sve poslove za neku osobu.<sup>11</sup> Važna skupina poslova bila je zaštita i ostvarivanje pojedinih prava pred sudom, te se vrlo rano ustanovila zasebna procesna prokuratura, odnosno takozvani *procurator ad litem*.<sup>12</sup>

*Procurator* je, dakle, mogao zastupati drugu osobu u postupku, a odnos između zastupane osobe i prokuratora počivao je na neformalnom nalogu, odnosno ugovoru koji se u rimskom pravu naziva *mandatum*.<sup>13</sup> S obzirom na to da je

<sup>7</sup> Izlaganje koje slijedi ima uvodnu i informativnu svrhu kao okvir predmetne analize. Detaljnije o rimskim temeljima prokuratora i advokata već je izloženo u: Henrik-Riko Held, »*Procuratoris revocatio* u pravu Tripartita.« *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 68/5-6 (2018): 832-837 (izlaganje i u tom radu ima uvodnu i kontekstualnu funkciju).

<sup>8</sup> Općenito o prokuratoru u rimskom pravu detaljnije u: Feliciano Serrao, *Il procurator*. Milano: Giuffrè: 1947, s iscrpnim uputama na izvore i daljnju literaturu; TH.-R. Held, »*Procuratoris revocatio* u pravu Tripartita.«: 832-837.

<sup>9</sup> Usp. Michiel de Vaan, *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden: Brill, 2008: 156; *Oxford Latin Dictionary*, ur. P.G.W. Glare. Oxford: Oxford University Press, 2012: 1618.

<sup>10</sup> Više o terminu *procurator* u tom smislu u: Werner Eck, »Procurator.«, u: *Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*, X, ur. Helmuth Cancik, Hubert Schneider. Stuttgart: Brill, 2001: 366-369.

<sup>11</sup> Vidi: Max Kaser, *Das römische Zivilprozessrecht*. München: C. H. Beck, 1996: 213.

<sup>12</sup> Vidi: Max Kaser, *Das römische Privatrecht, erster Abschnitt (das altrömische, das vorklassische und klassische Recht)*. München: C. H. Beck, 1971: 265 sq. i 587. *Procurator ad litem* tema je zasebnih analiza u: Bernhard Mecke, »Die Entwicklung des "procurator ad litem".« *Studia et documenta historiae et iuris* 28 (1962): 100-161 te novije, uza svu relevantnu literaturu, u: Maria Miceli, *Studi sulla "rappresentanza" nel diritto romano*, II. Milano: Giuffrè, 2008: 105-331.

<sup>13</sup> Vidi: M. Kaser, *Zivilprozessrecht*: 214. Više o mandatu u rimskom pravu u: Reinhard Zimmerman, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town: Juta & Co Ltd, 1992: 413-432; M. Kaser, *Privatrecht I*: 577-580, s iscrpnim uputama na daljnju literaturu.

*procurator* u odsutnosti zastupane osobe poduzimao određene radnje koje su mogle znatno utjecati na njena prava, a uzevši u obzir i činjenicu kako po rimskom pravu načelno nije bilo prihvatljivo neposredno zastupanje, zastupana osoba morala je naknadno prihvatiti poduzete radnje da bi one imale pravni učinak.<sup>14</sup> *Procurator* je pak suprotnoj stranci morao pružiti jamstva kojima se obvezivao na prihvrat od strane zastupane osobe.<sup>15</sup> Prokuratura je u Justinijanovom pravu, kao završnom i ključnom stadiju oblikovanja rimskog prava, postala glavni i temeljni oblik zastupanja te su toj problematici bili posvećeni i *Digesta* (D. 3, 3 *De procuratoribus et defensoribus*) i *Codex* (C. 2, 12 *De procuratoribus*).<sup>16</sup>

*Advocatus* je, s druge strane, bio osoba čija je izvorna i temeljna funkcija bila pomoć stranci u postupku, na što upućuje i etimologija te riječi, *ad* (*auxilium*) *vocatus*.<sup>17</sup> Ta se pomoć izvorno sastojala od moralne podrške ili općih savjeta, dok su stručnu pravnu pomoć davali *iuris periti*, odnosno pravni stručnjaci,<sup>18</sup> no postupno je došlo do profesionalizacije tog zanimanja te se za advokate počelo zahtijevati pravno obrazovanje. Uz to su nastale i njihove prve profesionalne organizacije.<sup>19</sup> Justinijanovo pravo, točnije *Codex*, sadrži i posebno poglavlje posvećeno advokatskom zanimanju (C. 2, 7 *De advocatis diversorum iudiciorum*) kao samostalnoj profesiji pravno obrazovanih osoba koje pružaju stručnu pomoć strankama u procesu i s tim u vezi poduzimaju određene procesne radnje (*postulare*).<sup>20</sup> U svakom slučaju, *procuratores* i *advocati* su u razvijenom rimskom pravu različite profesije sa zasebnim funkcijama. Navedeno je izriječno potvrđeno i u fragmentu D. 50, 13, 1, 11 (Ulp. 8 *de omn. trib.*).<sup>21</sup>

<sup>14</sup> Općenito o problemima zastupanja u rimskom pravu, uz iscrpne upute na izvore te relevantnu literaturu, može se naći u: M. Miceli, *Studi*.

<sup>15</sup> Više o tome u: M. Kaser, *Zivilprozessrecht*: 214 sqq.

<sup>16</sup> *Ibid.*: 560 sqq.; usp. Max Kaser, *Das römische Privatrecht, zweiter Abschnitt (die nachklassischen Entwicklungen)*. München: C. H. Beck, 1975: 100 sqq.

<sup>17</sup> Vidi: P. G. W. Glare (ur.), *Oxford Latin Dictionary*: 66 sq.; usp. James J. Hogan, *Judicial Advocates and Procurators*. Washington: Catholic University of America Press, 1941: 3. Općenito o advokatima u rimskom pravu u: Cristoph G. Paulus, »Advocatus«, u: *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*, I, ur. Hubert Cancik, Helmuth Schneider. Stuttgart: Brill, 1996: 136-137; Ante Romac, »Advokati i advokatura u rimskom postklasičnom pravu.« *Odvjetnik* 44/11-12 (1971): 427-447; John A. Crook, *Legal Advocacy in the Roman World*. London: Duckworth, 1995.

<sup>18</sup> Usp. C. G. Paulus, »Advocatus.«: 136 sq.

<sup>19</sup> Za više vidi: M. Kaser, *Zivilprozessrecht*: 563 sqq.; A. Romac, »Advokati i advokatura«: 431 sqq.

<sup>20</sup> Usp. M. Kaser, *Zivilprozessrecht*: 563; J. A. Crook, *Legal Advocacy in the Roman World*: 159 sq.

<sup>21</sup> *Advocatos accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur: non tamen qui pro tractatu, non ad futuri causis, accipere quid solent, advocatorum numero erunt.* (Advokatima trebamo smatrati sve one koji se posvećuju vođenju parnica; ne ubrajaju se među advokate pak oni koji se obično pojavljuju na sudu radi upravljanja parnicom umjesto odsutnih.)

Ovakvo je uređenje u potpunosti bilo prihvaćeno i dalje razrađeno u srednjovjekovnoj obradi rimskog prava. Dokaz tomu su najranija svjedočanstva i procesni traktati, počevši od 12. stoljeća pa nadalje, koji prokuratorima i advokatima daju iste funkcije kao i u rimskom pravu.<sup>22</sup> Njihovo razlikovanje je u potpunosti zadržano i u srednjovjekovnom latinitetu.<sup>23</sup> U daljnjem razvoju je i ovdje došlo do sve snažnije profesionalizacije, te se tražilo pravno znanje za obje profesije, a nastale su i zasebne profesionalne organizacije prokuratora i advokata.<sup>24</sup> Prokuratori su u pravilu imali skromniju društvenu pozadinu, dok je zanimanje advokata bilo puno unosnije, ali se za nj tražilo i više pravno obrazovanje.<sup>25</sup> Međutim, razlika među navedenim profesijama nije uvijek bila u potpunosti jasna.<sup>26</sup>

<sup>22</sup> Vidi pismo koje je papinskom kancelaru Haimericu poslao poznati glosator Bulgarus, *Karissimo amico: 2 sq.* (preuzeto iz: *Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Processes im Mittelalter*, IV, 1, prir. Ludwig Wahrmund. Innsbruck: Wagner, 1925). Što se tiče procesnih traktata (*ordines iudicarii*), za prokuratore vidi: Wiesław Litewski, *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudicarii*, I. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999: 156-175, a za advokate: 176-185.

<sup>23</sup> Za termin *procurator* vidi: Thomas Frenz, »Procurator.«, u: *Lexikon des Mittelalters*, VII, ur. Robert Auty. München: Artemis, 1995: 237-238; *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, VI, prir. Charles du Fresne. Niort: Favre, 1886: 521-522; za termin *advocatus* vidi: Henri Gilles, »Advokat.«, u: *Lexikon des Mittelalters*, I, ur. Robert Auty. München: Artemis, 1980: 171-172 i *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, I, 1883: 103-113.

<sup>24</sup> O tome više u: James A. Brundage, *The Medieval Origins of the Legal Profession*. Chicago: University of Chicago Press, 2008: 349 *sqq.* i James A. Brundage, »The Medieval Advocate's Profession.« *Law and History Review* 6/2 (1988): 442 *sqq.*

<sup>25</sup> U pogledu crkvenih advokata i prokuratora vidi: J. A. Brundage, *The Medieval Origins*: 349 *sqq.* (advokati) i 353 *sqq.* (prokuratori). Općenito o pravnom obrazovanju u tom razdoblju u: Hans W. Baade, »The Education and Qualification of Civil Lawyers in Historical Perspective: From Jurists and Orators to Advocates, Procurators and Notaries.«, u: *Critical Studies in Ancient Law, Comparative Law and Legal History. Studies in Honour of Alan Watson*, ur. John W. Cairns i Olivia F. Robinson. London: Bloomsbury Publishing, 2001: 219-224. Može se istaknuti kako je razlikovanje između funkcija prokuratora i advokata zadržano i u suvremenom pravu u nekim pravnim porecima (više o tome u: Francesco Carnelutti, »Avvocato e procuratore (premess)«, u: *Enciclopedia del diritto*, IV, ur. Costantino Morati i Salvatore Pugliatti. Milano: Giuffrè, 1959: 645).

<sup>26</sup> J. A. Brundage, »The Medieval Advocate's Profession.«: 444; Piero Fiorelli, »Avvocato (diritto romano e intermedio)«, u: *Enciclopedia del diritto*, IV, ur. Costantino Morati i Salvatore Pugliatti. Milano: Giuffrè, 1959: 647; Peter Landau, *Europäische Rechtsgeschichte und kanonisches Recht im Mittelalter*. Badenweiler: Bachmann, 2013: 543 *sqq.* Tu se posebno može istaknuti pravo Tripartita, u kojemu je *procurator* po svemu sudeći vršio funkciju koju je inače imao *advocatus*, te se u tom smislu taj pravni sustav može smatrati primjerom odudaranja od navedenih koncepata rimskog prava i općih smjerova razvoja u njegovoj obradi i recepciji. Vidi H.-R. Held, »*Procuratoris revocatio* u pravu Tripartita.«, s razmatranjima o mogućim razlozima takvog uređenja na 844-845.

*Thomasinus de Savere, notarius iuratus* i *scriba communis (cancellarius)* u Dubrovniku 1277-1286.

Nije puno toga poznato o Tomazinu, a za rekonstrukciju onoga što jest ključni su upravo njegovi zapisi. Koliko danas znamo, došao je u Dubrovnik na poziv gradskih vlasti 1277. ili najkasnije 1278.<sup>27</sup> Po svemu sudeći, pozivu je prethodio dramatičan porast potražnje za notarskim uslugama zbog statutarne odredbe iz 1275. kojom je svaka kupoprodaja na kredit robe vrednije od 10 perpera trebala biti popraćena odgovarajućom notarskom ispravom.<sup>28</sup> Pozvan je stranac, možda radi onemogućivanja utjecaja mjesnih moćnijih obitelji na njegov rad.<sup>29</sup> Osim toga, Tomazin je došao iz grada *Regium de Lombardia* (danas Reggio Emilia), mjesta u sjevernoj Italiji, koja je u to vrijeme bila središte razvitka učenog prava, ali i rastuće notarske profesije.<sup>30</sup> Uzevši u obzir stručnost njegovih zapisa, kao i titulu *magister*, vrlo vjerojatno je imao temeljito pravno obrazovanje, no ne znamo gdje ga je stekao.<sup>31</sup> Može se jedino navesti kako nije bio upisan u matrikulu bolonjskih notara, iako je sveučilište u Bologni u to vrijeme bilo centar općeg pravnog, ali i notarskog znanja i obrazovanja.<sup>32</sup>

U svakom slučaju, nakon dolaska u Dubrovnik Tomazin je obnašao dvostruku funkciju. Bio je *iuratus notarius communis*, odnosno zaprisegnuti

<sup>27</sup> Vidi raspravu o tome u: G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300«: 232 sq.; Gregor Čremošnik, »Ko je pisar dubrovačkog "Liber statutorum Doanae"?« *Narodne starine* 14/35 (1935): 103-106; Ignacij Voje, *Poslovna uspješnost trgovcev v srednjeveškem Dubrovniku*, Ljubljana: Razprave Filozofske fakultete, 2003: 19.

<sup>28</sup> Vidi: *Liber statutorum civitatis Ragusii* VIII, 12 (*Statut grada Dubrovnika*, prir. Antun Šoljić et al. Dubrovnik: Državni arhiv, 2002; dalje: *Liber statutorum*). Navedenu argumentaciju iznosi G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300«: 231. Iznos od preko 10 perpera po svemu sudeći nije bio posebno velik, ali ni beznačajan. Primjerice, statutarne kazna za krađu 10 do 20 perpera bila je odsijecanje desne ruke, a jedina teža kazna za krađu bila je ona za iznose više od 20 perpera, te se sastojala u iskanjanju oba oka (vidi *Liber statutorum* VI, 4).

<sup>29</sup> C. Jireček, »Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner.«: 510.

<sup>30</sup> Navedeni podatak poznat je iz Tomazinove oporuke, koju je sam sastavio. Vidi *Spisi dubrovačke kancelarije, II. Zapisi notara Tomazina de Savere 1282-1284*, prir. Josip Lučić. [Monumenta historica Ragusina, II]. Zagreb: JAZU, 1984: 326/1291 (prvi broj označava stranicu u knjizi, a drugi oznaku zapisa, te se navedeni sustav koristi za sve objavljene zbirke zapisa u ovom radu. Dalje: *SDK II*).

<sup>31</sup> G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300.«: 232; A. Marinović, »Postanak i prvi spisi kancelarija.«: 12.

<sup>32</sup> Njegovo se ime ne može naći u matrikuli bolonjskih notara za 13. stoljeće *Liber sive matricula notariorum comunis Bononie (1219-1299)*, prir. Roberto Ferrara i Vittorio Valentini. Roma: Consiglio nazionale del notariato, 1980). Općenito više o notarskom udruženju u Bologni u: Giorgio Tamba, *La società dei notai di Bologna*. Roma: Archivio di Stato di Bologna, 1988.

općinski notar, te *scriba* ili *scribanus communis*, odnosno *cancellarius*, dakle općinski kancelar.<sup>33</sup> Kao općinski *notarius* bavio se sastavljanjem privatnih isprava, primjerice zadužnica (koje su daleko najbrojniji zapisi), isprava o raspolaganju nekretninama, priznanica o vraćanju duga, ovdje posebno relevantnim imenovanjima prokuratora, itd.<sup>34</sup> S druge strane, kao *scriba communis*, odnosno *cancellarius*, obavljao je zadatke za kneza i sudstvo, primjerice, vodio je zapišnike o ročištima, bilježio kaznene prijave, iskaze svjedoka, presude, itd.<sup>35</sup> U pogledu organizacije njegovih spisa ovdje nije potrebno ulaziti u detalje, te će biti dovoljno istaknuti kako je sve zapise smisleno raspodijelio u više knjiga, iz kojih su proistekle arhivske serije *Debita Notariae*, *Diversa Notariae* ili *Diversa Cancellariae*.<sup>36</sup>

Navedenu dvostruku funkciju Tomazin je obnašao do 1284. Nakon toga je vjerojatno zbog preopterećenosti nastavio djelovati isključivo kao *cancellarius*, i to do 1286, kada je po svemu sudeći preminuo.<sup>37</sup> Iako su njegov život i radni vijek u Dubrovniku vjerojatno trajali oko 8 godina, svakako nisu bili nimalo beznačajni. Tomazin se uklopio u novu sredinu u poslovnom i privatnom smislu oženivši lokalnu djevojku Stanu i ostvarivši nimalo zanemariv imetak.<sup>38</sup>

---

<sup>33</sup> *Scriba* je inače u rimskom pravu termin za pisara, bilježnika, koji je mogao imati privatnu službu ili pak javnu službu na sudu, magistratskom uredu itd. u pogledu sastavljanja zapisnika, isprava i sl. (vidi M. Kaser, *Zivilprozessrecht*: 203 sq., bilj. 27; Helmut Gugel, »Scriba.«, u: *Der kleine Pauly. Lexikon der Antike*, V, ur. Konrat Ziegler, Walther Sontheimer. Stuttgart: Alfred Drückenmüller, 1975: 53-54; Ernst Kornemann, »Scriba.«, u: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Bd. II A, Hbd. II A, 1 (Sarmatia - Selinos), ur. Georg Wissowa et al. Stuttgart: Metzler, 1921: 848-857). *Scriba* se javlja i u jednoj od faza u razvoju srednjovjekovne notarske profesije (Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. Zagreb: Školska knjiga, 1972: 159 sq.).

<sup>34</sup> Vidi: G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300«: 234; A. Marinović, »Postanak i prvi spisi kancelarija«: 13 sq.

<sup>35</sup> Vidi: G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300«: 235; A. Marinović, »Postanak i prvi spisi kancelarija«: 15 sq.

<sup>36</sup> Detalje vidi u: G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300«: 234 sq.; A. Marinović, »Postanak i prvi spisi kancelarija«: 13 sq. Zapisi Tomazina de Savere su objavljeni u tri sveska, i to *SDK I*, *SDK II* te *Spisi dubrovačke kancelarije, III. Zapisi notara Tomazina de Savere (1284-1286). Zapisi notara Aca de Titullo (1295-1297)*, prir. Josip Lučić. [Monumenta historica Ragusina, III]. Zagreb: JAZU, 1988. (dalje: *SDK III*).

<sup>37</sup> Vidi: G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300«: 235 sq.; A. Marinović, »Postanak i prvi spisi kancelarija«: 15.

<sup>38</sup> Vidi njegovu oporuku u: *SDK II*: 326/1291; usp. G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300«: 236.



Zbog veza s lokalnim stanovništvom, i sam je u nekoliko navrata imenovao prokurore ili bio imenovan prokuratorom u određenim poslovima.<sup>39</sup>

### *Procuratores i advocati u zapisima Tomazina de Savere*

#### Opći podaci

*Procuratores i advocati* spominju se u raznovrsnim zapisima, kao što su isprave o pravnim poslovima, zapisnici s ročišta, imenovanja i sl. Sačuvanih Tomazinovih zapisa je otprilike 3017,<sup>40</sup> od čega se u 414 spominju *procuratores* i *advocati*. Od toga na zapise u kojima se spominju samo advokati otpada 229 zapisa, na prokurore 165, dok se oba termina pojavljuju u 20 zapisa.

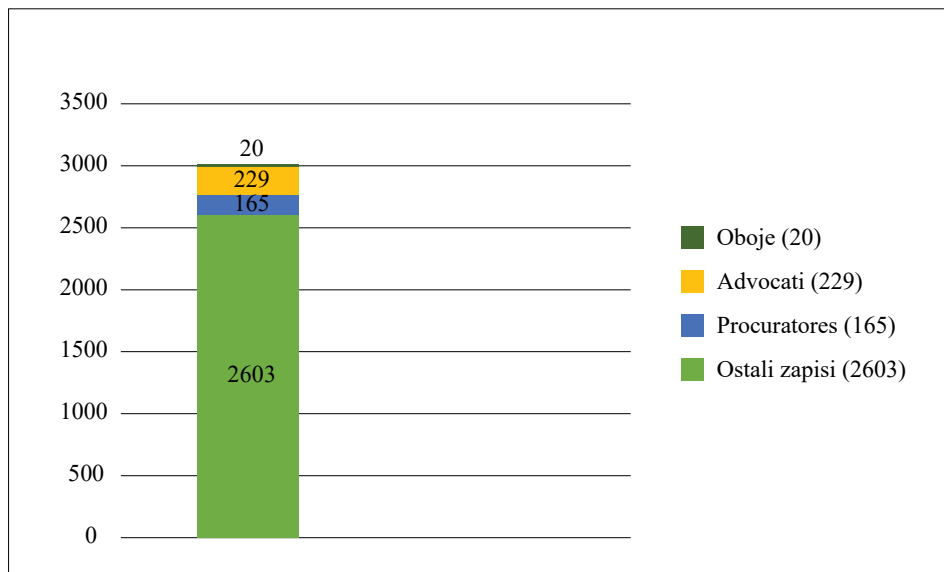
Od svih 185 zapisa u kojima se spominju prokurotori, sami ili zajedno s advokatima, u njih 113 riječ je o imenovanju prokuratora,<sup>41</sup> u određenim procesnim ulogama (npr. prisutnost na ročištu umjesto stranke, prisutnost prilikom iskaza svjedoka itd.) javljaju se u ukupno 28 zapisa, dok je 44 zapisa posvećeno raznim pitanjima (najčešće je riječ o priznanicama i zadužnicama, oporukama i sl.). S druge strane, od 249 zapisa u kojima se spominju advokati,<sup>42</sup>

<sup>39</sup> Tomazin je imenovan prokuratorom u četiri navrata, od toga uz opću punomoć u *SDK III*: 104/334 (uz druge prokurore), te za neke posebne poslove u *ibid.*: 65/183, 114/359 i 193/329 (zadnja dva zapisa uz druge prokurore). Jednom prilikom dao je punomoć, i to opću, svojoj ženi Stani, koja je tako postala jedna od rijetkih (ukupno 6, kako će se vidjeti u tekstu koji slijedi) prokuratorica (*procuratrix*) u njegovim zapisima (*ibid.*: 98/310). Punomoć Stani istom je prigodom dao i Tomazinov brat Petar, koji je, izgleda, barem neko vrijeme živio u Dubrovniku jer se spominje u brojnim zapisima, posebno često kao vjerovnik u zadužnicama (*SDK II*: 1/3, 8/33, 13/54, 27/113, 35/143, 97/423, 138/611, 141/624, 142/627, 142/628, 143/631, 143/632, 144/635, 144/636, 145/638, 146/640, 147/642, 147/643; *SDK III*: 24/11, 55/150. U posljednjem zapisu bio je imenovan prokuratorom). Stana se osim tu spominje i u Tomazinovoj oporuci (*SDK II*: 326/1291), te u zapisima *SDK I*: 116/405 i *SDK III*: 268/778 (ovo posljednje nakon Tomazinove smrti, kad je notar i kancelar postao Aço de Titullo).

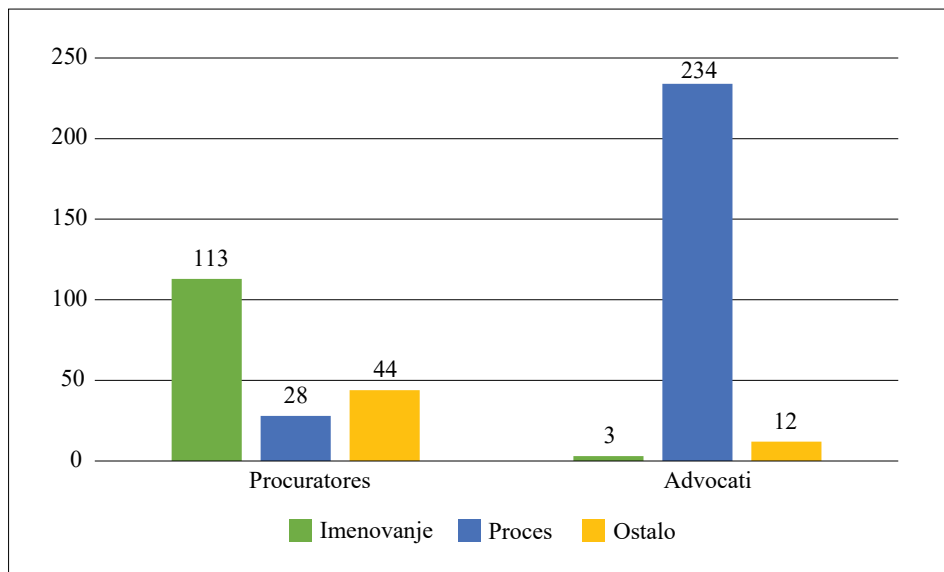
<sup>40</sup> Broj je utvrđen na temelju numeracije zapisa u objavljenim zbirka. Zbog malobrojnosti nisu uzimane u obzir povremene daljnje potpodjele pojedinih zapisa označene istim brojem uz slovnu podoznaku, kao ni činjenica da je primjerice za jedan zapis iz predmetnih zbirki primijećeno kako ga nije pisao Tomazin (*SDK II*: 336/1296).

<sup>41</sup> Ovdje se vodilo računa jedino o zapisima koji su isključivo posvećeni imenovanju prokuratora. Postoje, naime, i malobrojni zapisi u kojima je riječ o nečemu drugom, te se na kraju usput odredi i prokurator (npr. *SDK III*: 60/166).

<sup>42</sup> U zapisu *SDK III*: 32/50 umjesto termina *advocatus* koristi se termin *defensor* s istim značenjem. Osim toga, u zbirci *SDK III* koristi se varijacija termina u obliku *aduocatus*, a može se naći i verzija *aduocator* (npr. *SDK III*: 245/663), oboje dakako istoznačno s rječju *advocatus*, pa u vezi s tim nisu pravljeni nikakve razlike u analizi.

Grafikon 1. *Procuratores i advocati* u odnosu na ostale zapise Tomazina de Savere

Grafikon 2. Raspodjela funkcija prokuratora i advokata po zapisima



ponovno samostalno ili uz prokurate, čak 234 zapisa posvećeno je advokata u nekoj procesnoj ulozi, samo 3 zapisa se odnose na imenovanje advokata, a 12 na razna druga pitanja.

Iz navedenoga se može vidjeti kako pojavljivanje prokuratora u procesu umjesto stranaka (takozvani *procurator ad litem* iz rimskog prava) nije bila rijetka pojava, ali je očito kako u procesnom kontekstu najvažniju ulogu ipak imaju advokati. Isto tako vidljivo je kako je bilo rašireno angažiranje prokuratora u općem smislu, kao osobe koja je obavljala određeni posao umjesto nekog drugog (npr. primanje ili izvršavanje plaćanja, preuzimanje određenih stvari ili poduzimanje određenih poslova, itd.). Za prokurate je najbogatiji materijal o njihovim imenovanjima, pa će se tomu, posebno notarskoj formuli imenovanja, posvetiti i zasebno potpoglavlje u tekstu koji slijedi. Kod advokata je daleko najvažnija procesna uloga, najčešće na ročištima, o čemu će biti riječ u posebnom potpoglavlju.

### *Procuratores* u zapisima i formula za njihovo imenovanje

Kod imenovanja prokuratora postoji nekoliko relevantnih detalja. Prilikom imenovanja najčešće je bila riječ o posebnim punomoćima, u kojima je prokuratorima davana ovlast poduzimati pojedine poslove ili radnje, odnosno nastupati umjesto stranke na sudu u pojedinom predmetu. Međutim, nije zanemariv ni broj općih punomoći - od ukupno 113 imenovanja, 32 otpada upravo na njih (tu su ubrojene i opće punomoći za jedan grad, npr. Dubrovnik ili Kotor, u kojima se prokuratoru davala ovlast da poduzima sve radnje u interesu zastupane osobe unutar pojedinog grada).<sup>43</sup> Od ukupnog broja imenovanja prokuratora, njih 15 otpada na članove uže obitelji (poput oca, brata, supruge ili punice).<sup>44</sup> Kod preostalih imenovanih prokuratora nije primijećeno da bi se neka imena osobito često ponavljala, što bi moglo upućivati na profesionalizaciju prokulatorskog zanimanja. Zbog toga bi se moglo zaključiti kako je osim članova obitelji kod imenovanja prokuratora vjerojatno najčešće bila riječ o

---

<sup>43</sup> Vidi, primjerice, opću punomoć za Dubrovnik u *SDK III*: 48/125, za Kotor u: *SDK I*: 102/368 i 155/511 ili za Split u: *ibid.*: 112/394.

<sup>44</sup> Vidi, primjerice, imenovanje oca kao općeg prokuratora u: *SDK III*: 83/255, 96/303 i 107/343, odnosno opću punomoć za oca i brata u: *ibid.*: 93/293 i 114/358a ili imenovanje zeta (*gener*) kao prokuratora u parnici u: *SDK I*: 62/228.

prijateljima ili poslovnim partnerima kojima se povjeravalo obavljanje poslova u odsutnosti.

Žene su kao prokuratorice (*procuratrices*) rijetke, a redovito je riječ o članicama obitelji zastupane osobe. Tako je u tri slučaja riječ u suprugama zastupane osobe,<sup>45</sup> u jednom zapisu se uz ostale prokurore navodi i majka zastupane osobe,<sup>46</sup> dok se jedna te ista punica javlja kao prokuratorica u dva navrata.<sup>47</sup> U prvom od navedenih slučajeva Laurencius Mathei de Taçe imenuje svoju punicu Stanu za opću prokuratoricu za naplatu svih njegovih tražbina, a u drugom je posebno ovlašćuje za zastupanje u nekoj parnici i moguće plaćanje bilo kakvih njegovih obveza. Osim u posljednjem slučaju, svi ostali primjeri ženskih prokuratura odnose se na opću punomoć.

Važno je razmotriti formulu za imenovanje prokuratora, takozvani *instrumentum procurationis*.<sup>48</sup> Naime, kao i kod drugih pravnih poslova, zadužnica itd. i za imenovanje prokuratora notari su koristili tipizirane formule iz različitih formulara, odnosno zbirki najvažnijih i najviše korištenih formula.<sup>49</sup> Formule u svakom slučaju svjedoče o tome koji je formular bio korišten, što može doprinijeti poznavanju i razumijevanju stručne podloge djelovanja pojedinog notara, kao i uključenosti u relevantne trendove na Mediteranu ili specifično na istočnojadranskoj obali.

Tijekom 13. stoljeća nastalo je više notarskih formulara.<sup>50</sup> Najstarijim se smatra *Formularium tabellionum* pripisivan poznatom pravniku Irneriju, koji se smješta na sam početak stoljeća.<sup>51</sup> Međutim, taj formular ne sadrži posebnu formulu za imenovanje prokuratora te zbog toga nije predmet analize u ovom radu. Na temelju tog formulara nastao je *Ars notariae* koji je sastavio Rainerius Perusinus

<sup>45</sup> Vidi: *SDK I*: 80/300, *SDK III*: 98/310 (Tomazin i njegov brat Petar imenuju Tomazinovu ženu Stanu kao njihovu opću prokuratoricu) i 100/317.

<sup>46</sup> Vidi: *SDK II*: 219/934. Davatelj punomoći je knez Johannes Georgio.

<sup>47</sup> Vidi: *SDK III*: 89/275 i 99/316.

<sup>48</sup> Usp. B. Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali*: 88.

<sup>49</sup> Vidi o tome: J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*: 162 sq.; B. Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali*: 78 sqq.; M. Valleriani, »Giustizia e documentazione a Bologna in età comunale (secoli XIII-XIV)«: 277 sqq.

<sup>50</sup> Vidi o tome: B. Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali*: 78 sqq.; Branka Grbavac, »Srednjovjekovni notarski formulari i njihovi sastavljači.« *Javni bilježnik* 34 (2011): 33-38; J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*: 162 sq., sve s uputama na daljnju literaturu.

<sup>51</sup> Vidi: *Scripta anecdota antiquissimorum glossatorum*, I, prir. Iohannes Baptista Palmerio. [Biblioteca iuridica medii aevi]. Bologna: Ex aedibus Angeli Gandolphi typis societatis Azzoguidianae, 1913: 9-45.

između 1214. i 1216.<sup>52</sup> Kronološki slijedi formular (*Formularium super contractibus et libellis*) Martinusa de Fano, najvjerojatnije iz 1232.<sup>53</sup> *Ars notariae* čiji je autor Bencivenne svrstava se otprilike u 1235,<sup>54</sup> a iz sličnog je razdoblja (1220-1242) i *Formularium florentinum* nepoznatog autora.<sup>55</sup> Poznati bolonjski profesor Salathiel sredinom 13. stoljeća objavio je sudski priručnik za notare *Summula de libellis* te formular *Ars notariae*, a njegova djela inače karakterizira sklonost teoretiziranju i kićenim frazama.<sup>56</sup> Nasuprot tomu, Rolandinus Passagerii, takozvani “princ notara”, kratko nakon toga izdao je djela koja odišu pregnantnošću i jednostavnošću. Njegovi *Summa artis notariae* i *Contractus* vrlo su brzo dobili na popularnosti te su znatno utjecali na razvoj notarske profesije.<sup>57</sup>

Kako će se vidjeti u tablicama koje slijede, formula za imenovanje prokuratora zapravo je vrlo jednostavna. U općem diplomatskom smislu, od mnogih dijelova koje korpus isprave srednjovjekovnih notara inače može sadržavati,<sup>58</sup> formula o imenovanju prokuratora sastoji se uglavnom od razrađenije *dispositio*, kojoj je na kraju dodana *clausula obligativa* kao vrsta *clausulae finalis*.

<sup>52</sup> Vidi: *Die Ars notariae des Rainerius Perusinus*, prir. Ludwig Wahrmund. Aalen: Scientia, 1962, s komentarom o autoru i djelu na stranicama VII sqq.; *Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Processes im Mittelalter, III, 2: Die Ars notariae des Rainerius Perusinus*, prir. Ludwig Wahrmund. Innsbruck: Wagner'sche K. K. Universitäts-Buchhandlung, 1917; *Scripta anecdota antiquissimorum glossatorum, II*, prir. Iohannes Baptista Palmerio. [Biblioteca iuridica medii aevi]. Bologna: In aedibus Petri Virano olim fratrum Treves, 1892: 25-73.

<sup>53</sup> Vidi: *Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Processes im Mittelalter, I, 8: Das formularium des Martinus de Fano*, prir. Ludwig Wahrmund. Innsbruck: Wagner'sche K. K. Universitäts-Buchhandlung, 1907, s komentarom o autoru i djelu na stranicama VII sqq. Vidi i zbornik radova posvećen ovom autoru i njegovom formularu: *Medioevo notarile. Martino da Fano e il Formularium super contractibus et libellis*, ur. Vito Piergiovanni. Milano: Giuffrè, 2007.

<sup>54</sup> *Bencivenne. Ars notarie*, prir. Giovanni Bronzino. Bologna: Zanichelli, 1965, s komentarom o autoru i djelu na stranicama V sqq.

<sup>55</sup> Vidi: *Formularium florentinum artis notariae (1220-1242)*, prir. Gino Masi. Milano: Vita e Pensiero, 1943, s komentarom o djelu na stranicama VII sqq.

<sup>56</sup> Usp. B. Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali: 79*. Za djela vidi: *Salatiele. Summula de libellis*, prir. Arrigo Grazia. Bologna: Zanichelli, 1970, s komentarom na stranicama V sqq., te *Salatiele. Ars notariae*, prir. Gianfranco Orlandelli. Milano: Giuffrè, 1971, s komentarom na stranicama V sqq. Salathiel i njegova djela su predmet analiza i u: Gianfranco Orlandelli, *Scritti*, ur. Roberto Ferrara i Giovanni Feo. Bologna: Istituto per la storia dell'Università di Bologna, 1994.

<sup>57</sup> Usp. B. Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali: 79*. Za djela vidi: Ronaldinus Rodulphinus, *Summa artis notariae*. Lyon: Apud haeredes Iacobi Iuntae, 1559; *Rolandini Passagerii Contractus*, prir. Roberto Ferrara. Roma: Consiglio nazionale del notariato, 1983, s komentarom na stranicama V sqq. Rolandinu je posebno posvećen i zbornik radova: *Rolandino e l'Ars notaria da Bologna all'Europa*, ur. Giorgio Tamba. Milano: Giuffrè, 2002.

<sup>58</sup> Više o strukturi isprave u: J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi: 148 sqq.*

U užem smislu, *instrumentum procurationis* obično se sastoji od formula *contrahentes* (odnosno ugovornih strana), opisa i određivanja sadržaja i predmeta prokurate (eius ad quod constituitur) i završnih *promissiones*, odnosno obećanja naknadnog prihvaćanja.<sup>59</sup> Međutim, bitni sadržaj isprave o imenovanju prokuratora smisljeno se može podijeliti u više dijelova, čija usporedba može jasnije prikazati sličnosti i različitosti u pojedinim formularima, odnosno kod Tomazinovih zapisa. Tako su na samom početku formule uspostavljanja prokuratora, zatim slijede termini koji se za njega koriste, pa riječi kojima se određuje predmet prokurate, zatim nabrojanje pojedinih ovlaštenja te klauzula općeg ovlaštenja. Uz to, na samom kraju može se naći i obećanje ratihabije (naknadnog prihvaćanja) radnji koje poduzme prokurator, što se može shvatiti kao svojevrsna *clausula obligativa*.

Formula za imenovanje prokuratora koju koristi Tomazin de Savere u različitim je situacijama različitog opsega. Čremošnik na samom početku prve knjige posvećene Tomazinovim zapisima iznosi formulu u cjelovitom obliku,<sup>60</sup> ali ona se inače u praksi rijetko susreće.<sup>61</sup> S obzirom na činjenicu da većinu imenovanja čine posebne punomoći s nekoliko određenih ovlaštenja, očito se cjelovita formula prilagođavala neposrednim potrebama. Međutim, uključene osobe i svrha punomoći po svemu sudeći također igraju važnu ulogu. Tako je Tomazin u ispravama u kojima se sam javlja kao prokurator ili kao davatelj punomoći u pravilu temeljit i iscrpan u dokumentiranju vlastitih prava i dužnosti.<sup>62</sup> Slično tomu, punomoć koju je dao dubrovački knez Johannes Georgio vezano za kupnju kuće u Veneciji najdulja je i najopširnija. Razlog tomu vjerojatno su ugled davatelja punomoći i važnost njenog predmeta, kao i činjenica da se punomoć trebala koristiti u Veneciji te su se htjele izbjeći bilo kakve nedorečenosti.<sup>63</sup>

U prvom su tablici predstavljena četiri najstarija formulara u kojima se javlja formula za imenovanje prokuratora (formulari čiji su autori Rainerius Perusinus, Martinus de Fano i Bencivenne te *Formularium florentinum*), a u drugoj dva novija i najpoznatija formulara (čiji su autori Salathiel i Rolandinus) te najčešći elementi iz Tomazinovih imenovanja.

<sup>59</sup> Vidi: B. Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali*: 88.

<sup>60</sup> Vidi: G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300«: XIII sq.

<sup>61</sup> A. Marinović, »Postanak i prvi spisi kancelarija«: 14, bilj. 21. Za primjer cjelovite formule vidi: *SDK III*: 48/125.

<sup>62</sup> Vidi: *SDK III*: 98/310 (jedina situacija gdje je davatelj punomoći, i to svojoj ženi Stani), 103/329, 104/334, 114/359, te iznimno kraća punomoć u *ibid.*: 65/183.

<sup>63</sup> Vidi: *SDK II*: 219/934.

Tablica 1/1. Imenovanje prokuratora u starijim notarskim formularima

	RAINERIUS	MARTINUS	BENCIVENNE	FLORENTINUM
Uspostavljanje prokuratora	<i>constituit ac ordinavit</i>	<i>constituit et ordinavit</i>	<i>constituit ac ordinavit</i>	<i>fecit et ordinavit/constituit et ordinavit</i>
Nazivi prokuratora (zastupnika)	<i>absentem suum procuratorem</i>	<i>suum procuratorem, actorem et defensorem</i>	<i>absentem suum procuratorem</i>	<i>(presentem vel absentem) suum procuratorem</i>
Određivanje predmeta prokurature	<i>in causa, quam habet coram tali iudice cum tali</i>	<i>in causa quam habet vel habiturus est cum tali</i>	<i>in causa quam habebat vel intendit habere cum [...] coram domino [...] iudice [...]</i>	<i>in causa quam habet, vel habere sperat, cum tali, coram tali iudice</i>
Pojedina ovlaštenja	<i>ad testes producendos et audiendos atque reprobandos et ad sententiam audiendam et appellandum et committendum</i>	<i>dans eidem licentiam et mandatum agendi, petendi, libellum porrigendi et recipiendi, litem contestandi/ad recipiendum uel emendum [...]</i>	<i>ad testes producendos et audiendos et reprobandos et sententiam audiendo et adprobando, comittendo et prosequendo</i>	<i>ad agendum, excipiendum, defendendum, respondendum, ad sententiam audiendam, et appellationem prosequendam/ ad litteras inpetrandas et contradicendas, iudices eligendos et recusandos, ad narrationem ponendam, et cautionem prestandam, et pro litteris contradictis/ ad representandum, et ad petendum, et ad appellandum</i>
Klauzula općeg ovlaštenja	<i>ad omnia et singula ipsi cause, tam principali quam appellationis, necessaria necnon et utilia facienda</i>	<i>et in omnibus et per omnia faciendi, que ad dictam causam pertinebunt/ et in omnibus et per omnia faciendum, quae sibi placuerint</i>	<i>et omnia et singular dicto [...] in predicta causa tam principali quam appellatione necessaria necnon et utilia facienda</i>	<i>et ad omnia et singula facienda que ad hec fuerint necessaria</i>
Obećanje ratihabicije	<i>ratum habiturus quicquid fecerit in predictis et quolibet predictorum</i>	<i>Et quicquid dictus procurator fecerit, firmum et ratum habere promisit et in nullo contravenire/ promitens, quod quicquid iure fecerit, firmum et ratum habebit nec in aliquo contrafaciet</i>	<i>ratum habiturus ipse [...] quicquid dictus procurator fecerit in predictis et quolibet predictorum</i>	<i>promitens de rato ut supra/promitens habere ratum et firmum quicquid ab ipso [...] factum fuerit de predictis et quando</i>

Tablica 1/2. Imenovanje prokuratora u novijim notarskim formularima i kod Tomazina de Savere

	SALATHIEL	ROLANDINUS	TOMAZIN DE SAVERE
Uspostavljanje prokuratora	<i>constituit et ordinavit</i>	<i>fecit, constituit et ordinavit</i>	<i>fecit et constituit/dimisit/ fecit et consuit et ordinavit</i>
Nazivi prokuratora (zastupnika)	<i>absentem suum procuratorem</i>	<i>presentem et infrascriptam procuracionem sponte recipientem/(licet absentem tamquam) presentem suum procuratorem/actorem et nuntium legitimum procuratorem</i>	<i>suum procuratorem (presentem et concipientem/ consentientem/recipientem/ uolentem; (licet) absentem tamquam presentem); legitimum procuratorem; (certum et legitimum) nuntium, actorem et procuratorem</i>
Određivanje predmeta prokuratorure	<i>in causa quam habet vel habiturus est cum [...] coram domino [...] iudice vel alio quocumque et generaliter ad omnes causas et lites</i>	<i>in causa quam habet, vel habiturus est, aut habere intendit cum [...] et generaliter ad omnes et in omnibus eius causis, litibus et controversiis, quas habet, vel habiturus est/ coram tali iudice</i>	<i>in questione quam habet cum [...]</i>
Pojedina ovlaštenja	<i>libere exercendas in agendo defendendo accipiendo replicando testes producendo videndo reprobando paciscendo sententiam audiendo appellando et committendo</i>	<i>tam in agendo, quam defendendo, ad libellos offerendos recipiendosque, lites contestandas, exceptiones proponendas, terminos et dilationes petendas, recipiendos et producendos testes, et instrumenta producenda, et alterius partis videnda et reprobanda, iudices eligendos et recusandos, suspectos dandos, sententias audiendas, et appellationes committendas et prosequendas, etc., etc.</i>	<i>ad agendum, respondendum, defendendum, placitandum, testes and instrumenta producendum, reprobandum, opponendum, excipiendum, in anima ipsius cuiuslibet generis sacramentum prestandum, sententiam audiendum, appellandum et appellationem prosequendum, solutionem recipiendum, finem et remissionem et pactum de non petendo faciendum</i>
Klauzula općeg ovlaštenja	<i>et in omnia et singula faciendo que ispi cause seu causis tam principali quam appellationis fuerint oportuna</i>	<i>et ad omnia et singula facienda quae merita causarum exigunt et requirunt</i>	<i>et omnia et singula faciendum que ego possem facere, si presens essem</i>
Obećanje ratihabicije	<i>promittens pro se sui que hereditibus michi notario stipulanti pro dicto suo procuratore iudicatum solvi et se ratum in omnibus quicquid fecerit habiturum sub ypotheca rerum suarum</i>	<i>Et promittens se firma et rata habiturum quaecumque dictus [...] procurator, aut alius, vel alii ab eo constituendi di circa predicta, vel aliquod predictorum duxerit facienda, et non contraveniet: Sub obligatione omnium suorum bonorum</i>	<i>Et quidquid tu, dictus procurator feceris, ratum et firmum habere promitto super se et super omnia sua bona</i>



Iz ove usporedne analize najprije se može primijetiti kako su sve formule na određen način slične, iako postoje razlike u detaljima. Postoji mogućnost da su notari u praksi fraze mijenjali kako bi pojednostavili i ubrzali posao, pa bi se moglo govoriti o autoformulaičnosti notara kao proizvodu njihove profesionalne djelatnosti. Kao primjer bi se mogla navesti fraza *et si necesse fuerit*, koju Tomazin gotovo redovito koristi nakon preciziranja sadržaja punomoći, upućujući na dodatne ovlasti ako se javi potreba,<sup>64</sup> a koja se ne može naći niti u jednom od navedenih formulara. Dakako, ne može se isključiti da je Tomazin upotrebljavao neki nama nepoznati formular, iz kojeg je direktno preuzimao neke formule.

Najviše strukturalnih i sadržajnih sličnosti postoji između formule imenovanja prokuratora u Tomazinovim zapisima i formulara poznatog Rolandina. Termin *fecit* za postavljanje prokuratora uz Tomazina sadrže jedino *Formularium florentinum* i Rolandinovi formulari, a ovi posljednji uz to jedini uz Tomazina koriste i trostruki izraz *fecit, constituit et ordinavit*. Termin *presentem* uz naziv za prokuratora osim Tomazina ponovno koristi samo *Formularium florentinum* i Rolandinus, ali uz to mu je opet Rolandinus najbližnji po dodatnom terminu *recipientem*, koji se u drugim formularima ne spominje. Pritom Rolandinus jedini s Tomazinom za prokuratora koristi i termine *nuntius, actor* i *legittimus procurator*. Nabranje pojedinih ovlaštenja i klauzula općeg ovlaštenja kategorije su kod kojih nije moguće primijetiti bilo kakvu određujuću sličnost ili razliku među formulama, osim što se nabranje ovlasti općenito produljuje u novijim formularima (tu se kao početni može navesti *Formularium florentinum*). Slično vrijedi i za obećanje rathabije, s time što jedino dva najnovija formulara, Salathielov i Rolandinov, zajedno s Tomazinovom formulom sadrže i zalaganje imovine (kod Tomazina postoji čak i osobno jamstvo davatelja punomoći: *super se*) uz obećanje prihvaćanja prokuratorovih radnji (*sub ypotheca rerum suarum/ sub obligatione omnium suorum bonorum/super se et super omnia sua bona*).

Osim toga, jedna fraza javlja se isključivo kod imenovanja više prokuratora te zbog svoje izuzetnosti nije navedena u tablicama. U Tomazinovim zapisima, uz manje varijacije, glasi: *utrumque eorum in solidum, ita quod occupantis potior non sit condicio, et quod unus inceperit, alter mediare valeat et complere*.<sup>65</sup> Riječ je o klauzuli kojom se navodi kako od više prokuratora jedan kao početni poduzimatelj neke radnje neće biti u boljem položaju u pogledu stjecanja nekog prava za zastupanu osobu, već će radnju koju započne jedan

---

<sup>64</sup> Vidi, primjerice: *SDK I*: 45/170, *SDK II*: 220/936 i *SDK III*: 48/121.

<sup>65</sup> Vidi: *SDK II*: 219/934, 215/916 i 227/956.

prokurator moći dovršiti drugi i obrnuto. Ona je zapravo izravno suprotna jednom fragmentu iz Justinijanovih *Digesta*, D. 3, 3, 32 (Paul. 8 ad ed.),<sup>66</sup> po kojemu između više prokuratora onaj koji prvi poduzme određenu radnju uživa prednost u odnosu na ostale prokuretoare. U svakom slučaju, navedena fraza, u tekstualno neznatno drukčijem ali sadržajno podjednakom obliku, od navedenih se formulara može naći jedino kod Rolandina.<sup>67</sup>

Sve u svemu, navedena analiza ukazuje na to kako je formula za imenovanje prokuratora u Tomazinovim zapisima po svemu sudeći temeljena na Rolandinovu formularu, odnosno nekom njegovom mogućem derivatu. To nije iznenađujuće s obzirom na to da su Rolandinovi formulari po vremenu nastanka najbliži Tomazinu, a zbog svoje jasnoće i jednostavnosti bili su popularni u praksi. Dodatno valja primijetiti kako punomoći sastavljene u dubrovačkoj kancelariji prije Tomazinovog dolaska nemaju toliko sličnosti s Rolandinovim formularima.<sup>68</sup> Uz to, gotovo sve punomoći koje je sastavljao Tomazinov neposredni sljednik Aço de Titullo u razdoblju 1295-1297. izuzetno su kratke i jednostavne, te sadrže jedino izraz *constituit* za uspostavljanje prokuratora, pojašnjenje svrhe u jednoj ili dvije rečenice te eventualno uputu na opće ovlaštenje, odnosno početnu rečenicu daljnjih nabiranja skraćenu s terminom *etc.*<sup>69</sup> Tek nešto više sličnosti (npr. korištenje termina *facit* te *constituit* i *ordinavit* kod uspostavljanja prokuratora, odnosno termina *legitimus* i *nuncius* za njegove nazive) može se naći u zapisima još kasnijeg notara Andrije Bennesse u razdoblju 1295-1301.<sup>70</sup> Zbog

---

<sup>66</sup> *Pluribus procuratoribus in solidum simul datis occupantis melior condicio erit, ut posterior non sit in eo quod prior petit procurator.*

<sup>67</sup> Vidi: R. Ferrara, *Rolandini Passagerii Contractus: 232 sqq.* Također uz manje varijacije navedena fraza glasi: *utrumque eorum in solidum, ita quod non sit melior conditio occupantis et quod inceptum fuerit per unum per alterum terminari possit.*

<sup>68</sup> Usp. ispravu iz 1268. u *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, V, prir. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1907: 459/925 u kojoj je i struktura formule sasvim različita u odnosu na Tomazinove zapise (a i bilo koji analizirani formular).

<sup>69</sup> Vidi: *SDK III*: 286/825, 290/838, 291/842, 294/864, 295/873, 295/874, 295/875, 296/877, 296/879, 297/882, 298/889, 298/890, 298/894, 305/925, 305/931, 306/936, 308/944, 308/946, 310/956, 319/990, 319/992, 321/1000, 330/1052, 331/1062, 332/1064, 332/1070, 333/1074, 334/1077, 336/1091, 336/1094, 337/1096, 338/1102, 339/1106. Naznake barem malo opširnije formule mogu se naći u *ibid.*: 310/956 (gdje na kraju zapisa postoji naznaka ratihabicije), 331/1062 i 335/1086 (u kojima postoje elementi poput termina *fecit*, *constituit* et *ordinavit* u odgovarajućem obliku i licu, te termini *presentem*, *legittimum* i *nuntium*), a jedino zapis 312/965 gotovo u potpunosti odgovara Rolandinovu, odnosno Tomazinovu stilu.

<sup>70</sup> Vidi: *Spisi dubrovačke kancelarije, IV. Zapisi notara Andrije Beneše 1295-1301. Praecepta rectoris II (1299-1301). Testamenta II (1295-1301)*, ur. Josip Lučić. [Monumenta historica Ragusina, IV]. Zagreb: JAZU, 1983: 68/209f, 68/212, 162/461, 133/501, 140/535, 160/646, i najpotpunija te Rolandinovo odnosno Tomazinovo formuli najbližnja punomoć u *ibid.*: 137/523.

toga bi se moglo zaključiti da je korištenje Rolandinovih formula specifično za Tomazina i da je on po svemu sudeći pribavio Rolandinov formular ili neki njegov derivat te tako prvi počeo koristiti njegove formule u Dubrovniku.

Poznato je da se elementi Rolandinovih formulara u nekim sredinama javljaju i nešto ranije, primjerice već 1258. u Anconi.<sup>71</sup> S druge strane, punomoć koju daje trogirski općina 1267. u Trogiru u sporu s biskupom i kaptolom pred papinskim delegatima temeljita je i stručno strukturirana, ali ništa ne upućuje upravo na Rolandinov formular.<sup>72</sup> Međutim, u zapisima trogirski općine 1263-1273. mogu se naći i primjeri sličniji Rolandinovoj formuli, uz korištenje odgovarajućih termina te eventualno završno obećanje ratihabije i zalaganja imovine.<sup>73</sup> Sličnih isprava još je više u trogirskim zapisima iz razdoblja 1274-1294.<sup>74</sup>

<sup>71</sup> Vidi: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije V*: 87/604 (glagoli *constituere, facere i ordinare* u odgovarajućem obliku i licu, termini *presentem, procuratorem i nuntium*, te zalaganje imovine riječima *sub hypotheca bonorum*).

<sup>72</sup> Vidi: *ibid.*: 441/909. Usp. i jednu kotorsku ispravu iz 1281, koja odaje dojam potpunosti i strukturiranosti, ali inače nema većih sličnosti s Rolandinovim odnosno Tomazinovim formulama (*Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, VI, prir. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1908: 388/329).

<sup>73</sup> Vidi: *Trogirski spomenici, I. Zapisnici pisarne općine trogirski, sv. I: od 21. X. 1263. do 22. V. 1273.*, prir. Miho Barada. [Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 44]. Zagreb: JAZU, 1948: 50/105 (korištenje glagola *facere* i termina *presentem suum procuratorem, actorem et nuntium speciale*, uz završno obećanje ratihabije), 60/125 (bez glagola *facere*, i uz skraćene formule s *etc.* na kraju), 183/99 (punomoć najbližnja Rolandinovom predlošku: termini *fecit, constituit et ordinavit suos legitimos procuratores, actores et nuntios speciales*, a na kraju obećanje ratihabije te zalaganje imovine riječima *sub obligatione suorum bonorum*), 190/113 (vrlo slično kao prethodni zapis, uz razliku korištenja termina *suum legitimum procuratorem et nuntium speciale*) te 202/136 (*fecerunt, constituerunt et ordinaverunt*, uz obećanje ratihabije na kraju i zalaganje imovine riječima *sub obligatione suorum bonorum*).

<sup>74</sup> Vidi: *Trogirski spomenici, I. Zapisnici pisarne općine trogirski, sv. II: od 31. I. 1274. do 1. IV. 1294.*, prir. Miho Barada. [Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 45]. Zagreb: JAZU, 1950: 15/31 (*fecit, constituit et ordinavit, procuratorem et nuntium speciale*, obećanje ratihabije na kraju uz zalaganje imovine riječima *sub obligatione bonorum*), 63/138 (*fecit, constituit et ordinavit, suum legitimum procuratorem et nuntium speciale*, te ratihabija i zalaganje imovine riječima *sub obligatione suorum bonorum*), 116/252 (imenovanje prokuratorice (*procuratrix*), kojem nedostaju pojedini dijelovi, ali od postojećih elemenata mogu se istaknuti termini *ordinavit, suam legitimam procuratricem, acricem*, te obećanje ratihabije i zalaganje imovine riječima *sub obligatione suorum bonorum*), 135/21 (također prokuratorica i izrazi *fecit, constituit et ordinavit, suam legitimam procuratricem, acricem et nuntium speciale*, te ratihabija i zalaganje imovine riječima *sub obligatione suorum bonorum*), 143/39 (isto kao i u prethodnom zapisu), 136/22 (isti elementi kao u prethodnim zapisima, samo u odnosu na muškog prokuratora), 261/19 (nedostaje prvi dio, ali postoje izrazi *presente et recipiente*, te ratihabija i zalaganje imovine riječima *sub obligatione suorum bonorum*), 268/5 (nedostaje prvi dio, ali postoje izrazi *presentem*

Rolandinovoj formuli za imenovanje prokuratora izuzetno je slična i formula iz jedne zadarske isprave iz 1270, koja sadrži termine *fecit, constituit et ordinavit*, zatim *presentem et suscipientem suum procuratorem, actorem et nuntium specialem*, uz obećanje ratihabije i zalaganje imovine riječima *cum bonorum suorum omnium obligatione presencium et futurorum*.<sup>75</sup> U zapisima zadarske općine 1279-1308. može se naći više sličnih primjera,<sup>76</sup> a to posebno vrijedi za zapise iste općine iz 1296-1337.<sup>77</sup> Također, jedna isprava iz Drača iz

---

*et recipientem, suum legitimum procuratorem, actorem et nuntium specialem*, te ratihabija i zalaganje imovine riječima *sub obligatione suorum bonorum*), 278/26 (dosta nedostaje, ali postoje elementi *fecit et ordinavit suum legitimum procuratorem*, ratihabija i zalaganje imovine riječima *sub obligatione suorum bonorum*), 326/34 (nedostaju neki dijelovi, ali postoje izrazi *fecit et ordinavit, presentem suum procuratorem* te zalaganje imovine riječima *sub ypoteca et obligatione suorum bonorum*), 330/44 (*fecerunt, constituerunt et ordinaverunt, presentem et suscipientem, legitimum actorem, procuratorem et nuntium specialem*).

<sup>75</sup> Vidi: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije V*: 567/18.

<sup>76</sup> Vidi: *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279.-1308.*, prir. Mirko Zjačić. [Spisi zadarskih bilježnika, I]. Zadar: Državni arhiv, 1959: 100/7 (*fatio et constituo, spetialem meum nuntium, procuratorem et auctorem*, te obećanje ratihabije i zalaganje imovine riječima *sub ob(ligatione) omnium bonorum meorum presentium et futurorum*), 107/21 (*fatio, constituo atque ordino, absentem tamquam presentem, meum legitimum procuratorem, spetiale(m) nuntium et actorem*, uz obećanje ratihabije te zalaganje imovine riječima *sub bonorum meorum obligatione*), 138/79 (*creo, fatio et ordino, spetialem nuntium, procuratorem meum et generalem auctorem*, obećanje ratihabije i zalaganje imovine riječima *sub bonorum meorum obligatione*), 144/91 (samo obećanje ratihabije i zalaganje imovine riječima *sub bonorum nostrorum omnium obligatione*), 170/144 (*constituo, fatio et ordino, meum legitimum procuratorem*, te obećanje ratihabije uz zalaganje imovine riječima *sub bonorum meorum obligatione*), 207/235 (*legitimus procurator, nuntius specialis*, obećanje ratihabije te zalaganje imovine riječima *sub obligatione omnium bonorum nostrorum presentium et futurorum*).

<sup>77</sup> Vidi: *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis, Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove 1296... 1337*, prir. Mirko Zjačić i Jakov Stipišić. [Spisi zadarskih bilježnika, II]. Zadar: Historijski arhiv, 1969: 102/14 (*fecit, constituit et ordinavit, suum procuratorem*, obećanje ratihabije te zalaganje imovine riječima *sub obligacione suorum bonorum*), 127/84 (*fecit, constituit et ordinavit, procuracionem sponte recipientes, in solidum, ita tamen non sit melior conditio occupantis, et quod per unum inceptum fuerit per alium finiri possit*, obećanje ratihabije te zalaganje imovine riječima *sub obligacione bonorum suorum omnium presentium et futurorum*), 131/93 (*facit suum procuratorem* te obećanje ratihabije), 174/210 (*fecerunt, constituerunt et ordinaverunt, procuratorem, actorem et nuntium specialem et generalem*, te nedostaje završni dio isprave), 181/227 (*fecit, constituit, et ordinavit, suos actores et procuratores generales et speciales, in solidum, ita tamen non sit melior conditio occupantis, et quod vnus inceperit alter possit prosequi et finiri*, te obećanje ratihabije na kraju), 201/15 (*fecit, constituit et ordinavit, suum procuratorem*, uz obećanje ratihabije), 238/61 (*facio, constituo et ordino, legitimum procuratorem et generalem actorem*, te obećanje ratihabije i zalaganje imovine riječima *omnia bona mea presentia et futura*), 250/72 (*facimus, legiptimum procuratorem et nuntium specialem*, te obećanje ratihabije).

1288. odgovara navedenom Rolandinovom predlošku, koristeći termine *constituo, facio et ordino meum procuratorem legitimum*, a na kraju ima obećanje pridržavanja uz zalaganje imovine riječima *sub hypotheca omnium bonorum meorum*.<sup>78</sup> Slična je tomu i jedna splitska isprava iz 1289, u kojoj se mogu naći izrazi *fecit, constituit et ordinavit, presentem et sponte recipientem suum procuratorem, actorem, negociorum gestorem et nuntium specialem*, uz obećanje ratihabacije na kraju isprave.<sup>79</sup> Općenito govoreći, izgleda da je navedenih sličnosti s Rolandinovim formularima sve više na samom kraju 13. i na početku 14. stoljeća, o čemu svjedoče, primjerice, i dvije isprave iz Zadra iz 1306.<sup>80</sup> i 1317.<sup>81</sup> te jedna iz Trogira iz 1315.<sup>82</sup>

Inače, u literaturi se navodi kako su u notarskoj praksi na istočnojadranskoj obali Rolandinovi formulari preuzeli prevlast tek od polovice 14. stoljeća, iako su se u pojedinim općinama pojavljivali i nešto ranije.<sup>83</sup> Inače se navodi kako je Dubrovnik zadnji na istočnojadranskoj obali doveo notara laika, upravo Tomazina, nasuprot dotadašnjim klericima koji su obavljali taj posao,<sup>84</sup> pa bi se moglo reći da je u tom detalju zaostajao za uobičajenim trendovima.<sup>85</sup> Međutim, predmetna analiza pokazuje kako je Tomazin među prvima na istočnojadranskoj obali počeo koristiti Rolandinove formulare, barem ako je suditi po formuli imenovanja prokuratora. U tom smislu moglo bi se zaključiti da je za vrijeme Tomazina dubrovački notarijat bio *al pari* s ostalim istočnojadranskim mjestima koja su pratila najnovije trendove u notarskoj struci.

<sup>78</sup> Vidi: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije VI*: 623/527.

<sup>79</sup> *Ibid.*: 677/569.

<sup>80</sup> Vidi: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, VIII*, prir. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1910: 119/107 (*fecerunt, constituerunt et ordinaverunt, presentem et sponte recipientem, legitimum procuratorem, actorem, nuntium specialem, in causa quam habent seu habere sperant*, uz obećanje ratihabacije te zalaganje imovine riječima *sub obligatione bonorum*).

<sup>81</sup> Vidi: *ibid.*: 449/368 (*faciunt, constituunt et ordinant, presentem, sponte suscipientem, actorem et procuratorem, generalem*, te obećanje ratihabacije i zalaganje imovine riječima *sub obligatione bonorum suorum omnium presentium et futurorum*).

<sup>82</sup> Vidi: *ibid.*: 392/321 (*fecerunt, constituerunt, ordinaverunt, legitimum, procuratorem, nuntium specialem*, te obećanje ratihabacije i zalaganje imovine riječima *sub obligatione bonorum*).

<sup>83</sup> Vidi: B. Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali*: 322.

<sup>84</sup> Tako G. Čremošnik, »Dubrovačka kancelarija do godine 1300«: 232.

<sup>85</sup> Više o trendu povećavanja broja notara laika u gradovima na istočnojadranskoj obali od polovice 13. stoljeća nadalje u: B. Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali*: 65 sqq.

## *Advocati* u zapisima i njihova uloga u procesu

Što se tiče advokata općenito, po tadašnjem su uređenju postojali *advocati* (*advocatores*) *Comunis*, čija je zadaća bila štititi privatnopravne interese države, te *advocati magne i parve Curie* (Velikog i Malog suda) za pojedince, čija je djelatnost bila vezana za nadležnost navedenih sudova i koji su ovdje predmet analize. *Advocati Curie* birali su se na tu funkciju svake godine, tako da je to bila svojevrsna javna služba (*munus publicum*).<sup>86</sup> Kao i kod drugih javnih službi, odabir se vršio među plemićima.<sup>87</sup> Iz najranijih dostupnih podataka koji se odnose na sam početak 14. stoljeća proizlazi da su se tada većinom birala 4 advokata Velikog suda i 2 advokata Malog suda, eventualno uz pokojeg zamjenika.<sup>88</sup> Štoviše, jedna dubrovačka statutarna odredba izrijekom navodi kako se imenuju 2 advokata Malog suda od kojih svaki treba zastupati jednu stranu u parnici.<sup>89</sup>

Međutim, više statutarne odredbe upućuje na to da su stranke mogle i same odabirati advokate pored onih službeno imenovanih na tu funkciju. Tako se u jednoj odredbi navodi kako se nakon odobrene odgode od 8 dana tuženik ponovno treba pojaviti pred sudom te da tada može odabrati advokata kojega god bude htio (*quemcumque ipse voluerit*).<sup>90</sup> Drugom odredbom ograničuje se nagrada koju *advocatus Curie* može primiti na jedan *denarius grossus* po parnici, te se zatim navodi kako i druge osobe osim službeno imenovanih advokata *Curie*, ako budu vodili nečiju parnicu ili davali pravne savjete, moraju položiti prisegu da neće primiti više od navedenog iznosa.<sup>91</sup> Također, u zasebnim se odredbama reguliraju situacije kad udovica odabire svoga oca, sina, brata ili

<sup>86</sup> Vidi: Kosta Vojnović, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke*. Zagreb: JAZU, 1891: 20 sq. Za nadležnost navedenih sudova vidi *ibid.* 12 sqq., 19.

<sup>87</sup> *Ibid.*: 21. Više o dubrovačkom plemstvu u 13. stoljeću u: Nenad Vekarić, *The nobility of Dubrovnik*. Dubrovnik: HAZU, 2019: 269 sqq.

<sup>88</sup> Vidi *Monumenta Ragusina: Libri reformationum*, V, prir. Josip Ghelcich [Monumenta spectantia historiam Slavorum meridiolanum, 29]. Zagreb: JAZU, 1897: 7, 39, 62; *Monumenta Ragusina: Libri reformationum*, II. [Monumenta spectantia historiam Slavorum meridiolanum, 13]. Zagreb: JAZU, 1882: 308 (dalje: *Libri reformationum*).

<sup>89</sup> *Liber statutorum* VIII, 5.

<sup>90</sup> *Liber statutorum* III, 1.

<sup>91</sup> *Liber statutorum* VIII, 44. Navedena odredba donesena je 25. srpnja 1283, ali s obzirom na to da izrijekom navodi kako će osobe koje nisu *advocati Curie* a koji budu vodili parnicu ili davali pravna mišljenja morati dati prisegu da neće primiti više od navedenoga iznosa, vjerojatno je u prethodnom razdoblju postojala suprotna praksa. Drugim riječima, vjerojatno su postojali advokati izvan onih imenovanih među advokate *Curie*, koji su pritom kao nagradu primali više iznose.

zeta, odnosno kad otac odredi vlastitog sina za advokata.<sup>92</sup> Svim navedenim odredbama implicira se postojanje mogućnosti odabira.

Analiza zapisa potvrđuje navedeno. Ako se za primjer uzme razdoblje između dvaju blagdana sv. Mihovila 1278. i 1279, što je razdoblje na koje su se inače imenovali *advocati Curie*,<sup>93</sup> može se primijetiti kako se određeni broj imena često ponavlja pri prvom pojavljivanju stranaka pred sudom. Tako se od 85 pobrojanih sudskih ročišta u tom razdoblju (odgođena ročišta o istoj stvari se nisu nanovo brojala) Michael de Cluno pojavljuje u 25,<sup>94</sup> Michael Dersie u 15,<sup>95</sup> Marinus Predanelli također u 15,<sup>96</sup> Marinus de Pesegna u 5,<sup>97</sup> Gauçolus de Bodacia također u 5<sup>98</sup> te Gregorius de Petrigna u 4 slučaja.<sup>99</sup> Međutim, primjećuje se i često pojavljivanje određenih imena koja se isključivo odabiru kao advokati u već započetoj parnici, i to od same stranke ili preko trenutnog advokata. Tako je Piçinegus de Piçinegu u ovom razdoblju zatražen 6,<sup>100</sup> a Dobrosclaus Binçola čak 33 puta.<sup>101,102</sup>

Osim toga, postoje primjeri u kojima je jednu te istu stranku na prvom pojavljivanju pred sudom zastupao jedan advokat, na drugom pojavljivanju drugi, a da se pritom obojica inače često javljaju kao advokati pri prvom pojavljivanju na sudu.<sup>103</sup> Također, u jednom je slučaju zabilježena situacija u kojoj je žena

<sup>92</sup> *Liber statutorum* III, 9-10.

<sup>93</sup> Usp. prisegu advokata u *Liber statutorum* II, 6 ili, primjerice, imenovanje advokata u *Libri reformationum* V: 7.

<sup>94</sup> *SDK I*: 2/7, 5/18, 5/19, 7/26, 8/29, 8/30, 10/33, 12/38, 16/51, 17/58, 17/60, 19/65, 19/66, 20/72, 20/74, 21/77, 22/81, 23/87, 23/88, 24/89, 25/93, 25/94, 27/103, 29/110, 30/117.

<sup>95</sup> *SDK I*: 1/2, 5/19, 8/28, 15/48, 15/49, 15/50, 16/51, 16/55, 18/61, 20/70, 20/73, 20/74, 22/81, 22/82, 27/103.

<sup>96</sup> *SDK I*: 9/31, 11/36, 12/38, 12/41, 13/42, 15/49, 15/50, 19/65, 21/75, 22/81, 23/87, 23/88, 25/94, 27/105, 28/108.

<sup>97</sup> *SDK I*: 15/50, 25/93, 27/105, 28/106, 33/128.

<sup>98</sup> *SDK I*: 2/3, 3/9, 3/11, 6/21, 7/23.

<sup>99</sup> *SDK I*: 28/107, 28/108, 29/112, 30/117.

<sup>100</sup> *SDK I*: 1/2, 3/9, 3/10, 4/12, 19/67, 21/77.

<sup>101</sup> *SDK I*: 3/11, 4/13, 5/16, 5/19, 6/21, 6/22, 7/26, 8/28, 8/29, 8/30, 11/36, 15/48, 15/49, 15/50, 16/51, 16/55, 17/56, 17/60, 18/63, 19/65, 19/66, 20/72, 22/81, 23/85, 23/86, 23/87, 24/89, 24/92, 25/93, 27/102, 27/105, 28/106, 28/109.

<sup>102</sup> Jedan put zatražen je Vrsacius de Viliarico (*SDK I*: 2/3), a jedan put Balacia, brat tuženice (*SDK I*: 20/74).

<sup>103</sup> Tako je tuženici Peruiçi, *uxor quondam Belçi* pri prvom pojavljivanju na sudu 22. veljače 1279. advokat bio Michael Dersie, dok je nakon više odgoda na ročištu 26. svibnja 1279. njen advokat Marinus Predanelli (*SDK I*: 15/50). Stanovitoj tuženici *uxor quondam Carli de Mancino* na prvom pojavljivanju pred sudom 25. travnja 1279. advokat je Michael Dersie, a na odgovnim ročištima 26. svibnja i 28. srpnja advokat joj je Marinus Predanelli (*SDK I*: 22/81). Naposljetku,

odabrala vlastitog brata za advokata.<sup>104</sup> Svi navedeni slučajevi spadaju u nadležnost Velikog suda, a iako iz dostupnih podataka nije poznato koliko je advokata bilo imenovano za to razdoblje, može se pretpostaviti da ih je vjerojatno bilo četiri, eventualno uz pokojeg zamjenika, koliko znamo da ih je bilo 1301. i 1302.<sup>105</sup> Sve navedeno upućuje na zaključak kako su imena spominjana pri prvom pojavljivanju na sudu vjerojatno bili *advocati Curie* (ili njihovi privremeni zamjenici) izabrani na tu dužnost u Vijeću i dostupni strankama prilikom dolaska na sud, ali da su u mnogim slučajevima stranke pri pojavljivanju na sudu (samostalno ili preko dostupnih advokata) tražili nekog drugog advokata. Kao razlog takvog traženja drugog advokata u literaturi se inače navodi procesno odugovlačenje,<sup>106</sup> ali je moguće i da su stranke htjele neku određenu osobu zbog njenog posebnog pravnog znanja i iskustva. To bi bilo moguće objašnjenje zašto se često kao odabir stranaka u tom razdoblju pojavljuju Dobrosclaus Binçola ili Piçinegus de Piçinego. Dostupni podaci za ostala razdoblja potvrđuju navedeno.<sup>107</sup> Pritom se

---

tuženici *uxor quondam Blasii de Vrso* na prvom pojavljivanju pred sudom 29. svibnja 1279. advokat je bio Michael de Cluno, a pri ponovnom pojavljivanju 26. lipnja 1279. advokat joj je Marinus de Pesegna.

<sup>104</sup> Tako tuženica Lenna, *uxor quondam Clementis* nakon odgode na ročištu 29. svibnja 1279. traži svoga brata (Balacia) za advokata.

<sup>105</sup> Vidi: *Libri reformationum* V: 7, 39. Kasnije je došlo do postupnog povećanja broja, pa je do 1358. advokata Velikog suda bilo do šest (K. Vojnović, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke*: 21).

<sup>106</sup> Tako Čremošnik u *SDK I*: X.

<sup>107</sup> U razdoblju između blagdana sv. Mihovila 1279. i 1280. održano je 61 ročište, na kojima se kod prvog pojavljivanja pred sudom javljaju advokati Fuscus Binçola 22 (*SDK I*: 35/135, 35/136, 35/137, 37/143, 37/144, 38/145, 38/146, 41/160, 55/201, 55/203, 58/216, 63/234, 63/236, 66/245, 71/266, 71/267, 73/272, 74/278, 74/279, 75/280, 83/307, 88/328), Sersius Clementis 13 (*SDK I*: 37/143, 38/146, 50/186, 55/202, 55/203, 55/204, 58/216, 59/217, 66/244, 66/245, 73/273, 84/314, 88/330) a Pasqua de Pecorario 12 puta (*SDK I*: 35/137, 36/140, 38/145, 44/165, 50/186, 55/201, 58/212, 58/213, 63/236, 64/237, 74/278, 75/280), dok se Balius Martoli javlja samo 1 put (*SDK I*: 41/160). Međutim, na odgođenim ročištima Dobrosclaus Binçola zatražen je 22 puta (*SDK I*: 35/135, 35/136, 36/140, 37/143, 37/144, 38/146, 41/160, 46/173, 50/186, 55/201, 55/202, 55/203, 57/211, 63/235, 63/236, 64/237, 74/279, 76/284, 77/287, 77/289, 78/292 (izvorno navedeno Dobrosclaus de Bodacia, ali je vrlo vjerojatno riječ o grešci; tako Čremošnik na istoj stranici, 83/307), a Piçinegus de Piçinego 6 puta (*SDK I*: 35/137, 44/165, 58/216, 63/234, 71/266, 73/272), dok je Berrisinus de Berrisina zatražen samo 1 put (*SDK I*: 69/258). U razdoblju između blagdana sv. Mihovila 1284. i 1285. održana a su 53 ročišta, te se kod prvog pojavljivanja pred sudom pojavljuju advokati Balius Martoli 14 puta (*SDK III*: 25/16, 26/19, 26/20, 27/23, 29/34, 30/38, 30/39, 31/47, 32/49, 33/53, 33/56, 34/57, 34/58, 35/63), Pasqua de Pecorario 5 (*SDK III*: 24/12, 25/16, 27/23, 30/37, 34/58), Michael Dersie 4 puta (*SDK III*: 26/18, 33/55, 35/63, 35/64), a Palma de Binçola samo 1 put (29/33). Međutim, i ovdje su na odgođenim ročištima angažirani neki drugi advokati, i to Piçinegus de Piçinego 14 puta (*SDK III*: 25/16, 26/18, 26/21, 27/23, 27/24, 28/32, 29/36, 30/40, 31/43, 31/44, 31/45, 33/56, 34/60, 35/61) a Dobrosclaus de Bodacia 8 puta (*SDK III*: 24/12, 25/17, 26/19, 27/22, 29/35, 32/48, 32/51, 33/54).



advokati koji se javljaju kao odabir stranaka na odgođenim ročištima (najčešće Dobrosclaus Binçola, Piçinegus de Piçinego i Dobrosclaus de Bodacia, a Vrsacius de Viliarico, Balacia te Berrisinus de Berrisina svaki po jedan put) inače nikad u zapisima ne navode kao advokati prilikom prvog pojavljivanja na sudskom ročištu, što bi moglo upućivati da nije riječ o imenovanim advokatima *Curie*.

U svakom slučaju sačuvano je izuzetno malo privatnih imenovanja advokata. Kako je već napomenuto ranije u tekstu i vidljivo iz grafikona 2, advokati su imenovani u svega 3 navrata, te je pritom u jednom zapisu riječ o imenovanju iste osobe prokuratorom i advokatom,<sup>108</sup> u drugom se zajedno s prokuratorom imenuje druga osoba kao advokat,<sup>109</sup> a samo u jednom zapisu riječ je o izričitom imenovanju advokata za neku procesnu stvar.<sup>110</sup> U preostalih 12 raznovrsnih slučajeva riječ je o usputnom spomenu advokata, najčešće pri objavama javnih prodaja.<sup>111</sup> Imenovanja su rijetka vjerojatno stoga što su stranke pristupale na ročišta te su advokate mogle neposredno angažirati bez pisane isprave, za razliku od prokuratora, koji su poduzimali određene radnje u odsutnosti stranaka i morali su stoga prethodno dobiti pisanu punomoć. Drugim riječima, advokati nisu imali funkciju zamjene stranke u njenoj odsutnosti, već funkciju pružanja stručne pravne pomoći prisutnoj stranci. Pritom su u procesnim stvarima stranke po svemu sudeći općenito nastojale biti osobno prisutne na ročištu uz stručnu pomoć advokata, s obzirom na to da se prokuratori pojavljuju u nekom procesnom kontekstu u samo 28 slučajeva nasuprot advokatskih 234. U svakom slučaju, izgleda da bi se moglo zaključiti kako funkcije prokuratora i advokata u Dubrovniku krajem 13. stoljeća u potpunosti odgovaraju njihovim funkcijama u rimskom pravu, a i dobrom dijelu rimske pravne tradicije.<sup>112</sup>

S obzirom na činjenicu da su se advokati u pravilu izabirali na tu funkciju i to iz ograničenog broja plemićkih rodova, nije čudno što postoje imena koja se izuzetno često ponavljaju. Od ukupno 327 pobrojanih spomena ukupno 28

---

<sup>108</sup> *SDK I*: 64/239.

<sup>109</sup> *Ibid.*: 66/246.

<sup>110</sup> *SDK III*: 69/207.

<sup>111</sup> Primjerice: *SDK I*: 32/124, 65/243 i *SDK II*: 355/1321

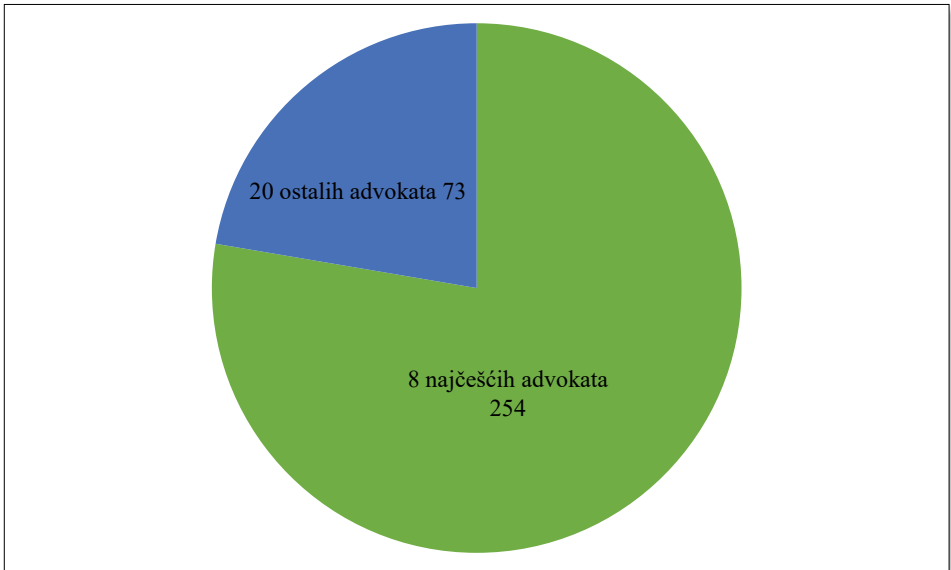
<sup>112</sup> Kako je već napomenuto ranije, postoji primjer uređenja u kojem su se njihove funkcije ispremišale, te su prokuratori preuzeli funkciju advokata (usp. analizu u H.-R. Held, »*Procuratoris revocatio* u pravu Tripartita.«).

advokata u Tomazinovim zapisima<sup>113</sup>, njih 8 pojavljuje se čak 254 puta.<sup>114</sup> Drugim riječima, samo nešto manje od trećine advokata spominje se više od tri

<sup>113</sup> Broj je veći od broja zapisa u kojima se općenito spominju advokati s obzirom na činjenicu da u jednom zapisu može biti spomenuto više advokata.

<sup>114</sup> Najčešće spominjani advokati su: Dobrosclaus Binçola, ukupno 56 puta (*SDK I*: 3/11, 4/13, 5/16, 5/19, 6/21, 6/22, 7/26, 8/28, 8/29, 8/30, 11/36, 15/48, 15/49, 15/50, 16/51, 16/55, 17/56, 17/60, 18/63, 19/65, 19/66, 20/72, 22/81, 23/85, 23/86, 23/87, 24/89, 24/92, 25/93, 27/102, 27/105, 28/106, 28/109, 35/135, 35/136, 36/140, 37/143, 37/144, 38/146, 41/160, 46/173, 50/186, 55/201, 55/202, 55/203, 57/211, 63/235, 63/236, 64/237, 74/279, 76/284, 77/287, 77/289, 78/292 (izvorno navedeno Dobrosclaus de Bodacia, ali je vrlo vjerojatno riječ o grešci (tako Čremošnik na istoj stranici), 83/307, *SDK III*: 23/6), Piçinegus de Piçinego, ukupno 46 puta (*SDK I*: 1/2, 3/9, 3/10, 4/12, 19/67, 21/77, 35/137, 44/165, 58/216, 63/324, 71/266, 73/272, *SDK III*: 25/16, 26/18, 26/21, 27/23, 27/24, 28/32, 29/36, 30/40, 31/43, 31/44, 31/45, 33/56, 34/60, 35/61, 36/65, 36/70, 37/72, 37/74, 38/80, 39/81, 39/82, 39/84, 40/89, 41/90, 41/91, 41/92, 42/95, 42/97, 43/99, 43/101, 43/102, 43/104, 45/111, 45/113), Pasqua de Pecorario, ukupno 30 puta (*SDK I*: 35/137, 36/140, 38/145, 44/165, 50/186, 52/192, 55/201, 58/212, 58/213, 63/236, 64/237, 74/278, 75/280, 80/298, 85/321, *SDK II*: 355/1321, 358/1323, 359/1324, 365/1330, 368/1334, 371/1337, 372/1338, *SDK III*: 24/12, 25/16, 27/23, 30/37, 34/58, 71/213, 75/230, 79/236), Fuscus Binçola, ukupno 28 puta (*SDK I*: 35/135, 35/136, 35/137, 37/143, 37/144, 38/145, 38/146, 41/160, 42/161, 55/201, 55/203, 58/216, 63/234, 63/236, 64/239, 66/245, 66/246, 71/266, 71/267, 73/272, 74/278, 74/279, 75/280, 83/307, 84/313, 85/321, 88/328, 89/335), Michael de Cluno, ukupno 28 puta (*SDK I*: 2/7, 5/18, 5/19, 7/26, 7/27, 8/29, 8/30, 10/33, 12/38, 16/51, 17/58, 17/60, 19/65, 19/66, 20/72, 20/74, 21/77, 22/81, 23/87, 23/88, 24/89, 25/93, 25/94, 25/95, 25/96, 27/103, 29/110, 30/117), Sersius Clementis, ukupno 22 puta (*SDK I*: 32/124, 37/143, 38/146, 50/186, 51/187, 52/190, 55/202, 55/203, 55/204, 58/216, 59/217, 65/243, 66/244, 66/245, 73/273, 84/314, 88/330, 89/332, 95/345, *SDK III*: 23/6, 45/114, 54/144), Michael Dersie, ukupno 22 puta (*SDK I*: 5/19, 8/28, 14/47, 15/48, 15/49, 15/50, 16/51, 16/55, 18/61, 20/70, 20/73, 20/74, 22/81, 22/82, 27/103, *SDK III*: 26/18, 33/55, 35/63, 35/64, 79/234, 134/405, 227/547) te Balius Martoli, također ukupno 22 puta (*SDK I*: 41/160, 64/239, 66/246, 93/343, 324/1099, 333/1117, *SDK III*: 25/16, 26/19, 26/20, 27/23, 29/34, 30/38, 30/39, 31/47, 32/49, 33/53, 33/56, 34/57, 34/58, 35/63, 94/295, 227/547). Advokati koji se rjeđe pojavljuju su: Marinus Predanelli, ukupno 16 puta (*SDK I*: 9/31, 11/36, 12/38, 13/42, 15/48, 15/49, 15/50, 19/65, 21/75, 22/81, 23/87, 23/88, 25/94, 27/105, 28/109, *SDK II*: 350/1314), Nichola de Crossio, ukupno 14 puta (*SDK II*: 351/1315, 352/1316, 352/1317, 353/1318, 354/1319, 355/1321, 356/1322, 358/1323, 359/1324, 362/1328, 368/1334, 370/1336, 371/1337, 372/1338), Dobrosclaus de Bodacia, ukupno 8 puta (*SDK III*: 24/12, 25/17, 26/19, 27/22, 29/35, 32/48, 32/51, 33/54), Marinus de Pesegna, ukupno 5 puta (*SDK I*: 15/50, 25/93, 27/105, 28/106, 33/128), Gauçolus de Bodacia također ukupno 5 puta (*SDK I*: 2/3, 3/9, 3/11, 6/21, 7/23), Gregorius de Petrigna, ukupno 4 puta (*SDK I*: 28/107, 28/108, 28/112, 30/117), Palma de Binçola, ukupno 3 puta (*SDK III*: 29/33, 71/213, 75/230), Marinus de Bistio (Bistiü), također ukupno 3 puta (*SDK I*: 324/1098, *SDK II*: 348/1311, 350/1314), te Dimitrius de Sarraca, također ukupno 3 puta (*SDK II*: 348/1311, 368/1334, *SDK III*: 36/65), Vitalis Binçola, ukupno 2 puta (*SDK I*: 324/1099, 333/1117), Johannes de Crossio, također ukupno 2 puta (*SDK III*: 52/138, 228/547), Vrsacius de Viliarico samo 1 put (*SDK I*: 2/3), stanoviti Balacia samo 1 put (*SDK I*: 20/74), Matheus de Baysclaua samo 1 put (*SDK III*: 103/330), Berrisinus de Berrisina samo 1 put (*SDK I*: 69/258), Grubessia de Ragnana samo 1 put (*SDK III*: 106/341), Elias Blasii de Rasti samo 1 put (*SDK II*: 362/1328), Marinus de Reduy (Redui) u Tomazinovim zapisima također samo 1 put (*SDK III*: 42/96) ali inače još 10 puta (*ibid.*: 238/618, 239/621, 240/625, 240/626, 242/641, 242/643, 243/645, 243/646, 243/651, 249/687) te Damianus de Sartarra (Satara, Xatara) također samo 1 put (*SDK II*: 343/1303).

Grafikon 3. Najčešće spominjani advokati u zapisima

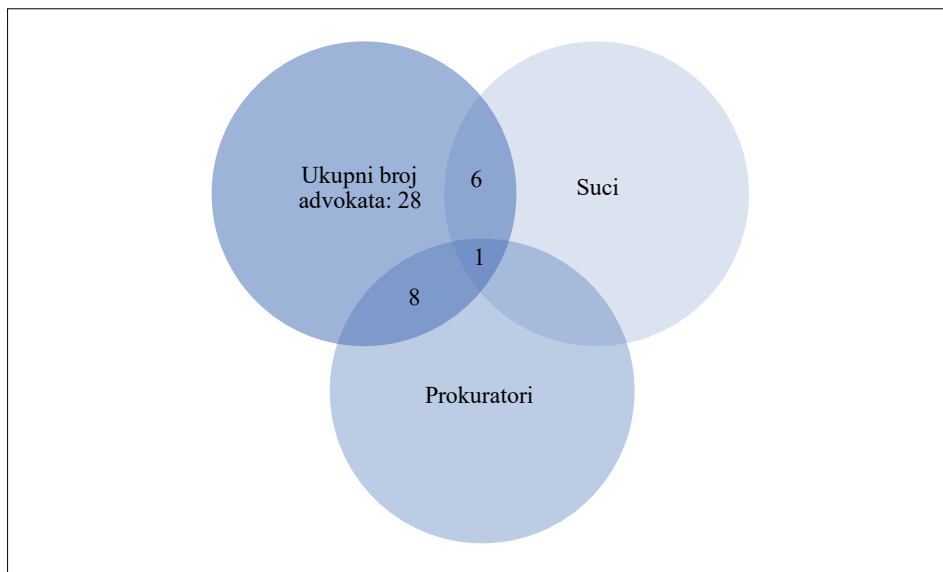


četvrtine puta. Pritom postoje primjeri više pripadnika advokata, ali i drugih pravnih zanimanja unutar istog roda.<sup>115</sup>

Među najčešće spominjanim advokatima u zapisima mogu se istaknuti neki s posebno velikim brojem pojavljivanja. Tako se Pasqua de Pecorario spominje 30 puta, Piçinegus de Piçinego 46 puta, a Dobrosclausus Binçola čak 56 puta, s time da su zadnja dvojica bili advokati odabirani isključivo na odgođenim ročištima, a po svemu sudeći ne i *advocati Curie* koji su zastupali stranke prilikom prvog pojavljivanja na sudu.

<sup>115</sup> Tako je Dobrosclausus Binçola advokat npr. u *SDK III*: 23/6, kao i Palma de Binçola, npr. u *SDK III*: 75/230, dok su Fuscus Binçola i Vitalis Binçola i advokati i suci (Fuscus Binçola (kao advokat npr. u *SDK I*: 63/236 i 85/321, a kao sudac npr. u *ibid.*: 214/683 i 283/941), Vitalis Binçola (kao advokat npr. u *SDK I*: 324/1099 i 333/1117, a kao sudac npr. u *ibid.*: 11/36 i 100/364). Rod Bodacia pak među advokatima je u zapisima imao tri predstavnika, i to Dobrosclausus de Bodacia npr. u *SDK III*: 27/22, Gauçolus de Bodacia npr. u *SDK I*: 2/3 te Ursacius Bodacia, koji se međutim u zapisima javlja tek nakon što Tomazin više nije obavljao svoje funkcije, odnosno nakon njegove smrti, u jednom zapisu iz 1295. (*SDK III*: 260/757).

Grafikon 4. Preklapanje advokatskog i sudačkog zanimanja te prokuratorure



U analiziranom razdoblju inače nisu zabilježeni Dubrovčani koji su studirali pravo.<sup>116</sup> Stoga je za pretpostaviti da su *advocati Curie* birani na tu funkciju po uobičajenoj logici kao i kod svih drugih izbora, ili u najboljem slučaju zbog praktično stečenih pravnih znanja. Ako to i nije bio razlog, ranije spomenuta mogućnost da su neke advokate stranke često odabirale iako oni po svemu sudeći nisu bili službeni *advocati Curie* mogla bi upućivati na to da su neki imali bolja pravna znanja od drugih. U tom bi smislu također mogla biti indikativna činjenica da se neki advokati iz zapisa javljaju i u drugim ulogama koje se povezuju s pravnim znanjem. Tako je 8 advokata u ukupno 9 navrata bilo imenovano za prokurateure.<sup>117</sup> Kako je već bilo napomenuto ranije u okviru

<sup>116</sup> Više o prvim dubrovačkim studentima prava u nešto kasnijem razdoblju, točnije kasnom srednjem vijeku 14. i 15. stoljeća, u: Nella Lonza, »Dubrovački studenti prava u kasnom srednjem vijeku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 48 (2010): 9-45.

<sup>117</sup> Pasqua de Pecorario (kao advokat npr. u *SDK III*: 25/16, a kao prokurator u *SDK I*: 69/259. potonjem u zapisu, doduše, punomoć daje stanoviti Clemens de Pecorario, s kojim je Pasqua vrlo vjerojatno u srodstvu. Inače, Pasqua de Pecorario je bio i prokurator samostana na Lokrumu u *ibid.*: 66/248, ali prokuratura pravnih osoba je zasebno pitanje koje nije predmet analize u ovom radu), Grubessia de Ragnana (kao advokat u *SDK III*: 106/341, a kao prokurator u *SDK I*: 314/1062), Michael Dersie (kao advokat npr. u *SDK I*: 20/70, a kao prokurator u *SDK III*: 72/217 i 81/249., u drugom zapisu je davatelj punomoći Johannes Clementis Dersie, ponovno vjerojatno neki rod),

analize prokuratora, to ne bi moglo upućivati na profesionalizaciju prokurator-skog zanimanja, s obzirom na to da su u više slučajeva (ukupno 15) njihovu funkciju obavljali članovi uže obitelji zastupane osobe, a inače vjerojatno prijatelji, poslovni partneri itd.<sup>118</sup> Međutim, moguće je da su u navedenim slučajevima neki advokati imali određena praktična pravna znanja koja su bila procijenjena kao vrlo dobrodošla i u kontekstu prokuratorure. Slično tomu, 6 advokata se pojavilo i u funkciji sudaca u nizu situacija,<sup>119</sup> a može se primijetiti kako je jedan od njih, Grubessia de Ragnana, bio i prokurator u jednom slučaju.<sup>120</sup>

### Zaključne napomene

Analiza je pokazala kako na najopćenitijoj razini *procuratores* i *advocati* u zapisima Tomazina de Savere u pogledu funkcija odgovaraju svojim predlošcima u rimskom pravu, odnosno njegovoj srednjovjekovnoj razradi i primjeni. Pritom su prokuratoru mogli biti povjereni svi imovinskopravni poslovi neke osobe (u rimskom pravu *procurator omnium bonorum*), ali je u zapisima najčešće bio postavljen za neku specifičnu svrhu. Među njima se javljao i procesni prokurator (u rimskom pravu *procurator ad litem*), koji je umjesto stranke, u njenoj odsutnosti poduzimao određene procesne radnje pred sudom. Nasuprot tomu, advokati su po svemu sudeći strankama pružali stručnu pravnu pomoć na sudu u njihovoj prisutnosti. U tom smislu zapisi Tomazina de Savere na lokalnoj razini i konkretnom primjeru svjedoče o uspješnoj

---

Johannes de Crossio (kao advokat u *SDK III*: 52/138, a kao prokurator npr. u *ibid.*: 64/182), Marinus Predanelli (kao advokat npr. u *SDK I*: 27/105, a kao prokurator u *SDK III*: 60/166), Elias Blasii de Rasti (kao advokat u *SDK II*: 362/1328, a kao prokurator u *SDK III*: 89/274), Matheus de Baysclaua (kao advokat npr. u *SDK III*: 103/330, a kao prokurator u *ibid.*: 104/332) i Balius Martoli (kao advokat npr. u *SDK III*: 25/16, a kao prokurator u *SDK III*: 71/214).

<sup>118</sup> Kod advokata je inače postojala zabrana zastupanja određenih srodnika (*Liber statutorum* II, 6), ali su neki članovi obitelji očito bili često određivani kao advokati jer su tim pitanjima bile izričito posvećene neke statutarne odredbe (recimo otac, sin, brat ili zet udovice kao njen advokat u *ibid. lib.* III, *cap.* IX, ili sin kao advokat svog oca u *ibid.* III, 10).

<sup>119</sup> Fuscus Binçola (kao advokat npr. u *SDK I*: 63/236, a kao sudac npr. u *ibid.*: 283/941), Vitalis Binçola (kao advokat npr. u *SDK I*: 333/1117, a kao sudac npr. u *ibid.*: 100/364), Sersius Clementis (kao advokat npr. u *SDK I*: 38/146, a kao sudac npr. u *ibid.*: 184/590), Michael de Cluno (kao advokat npr. u *SDK I*: 10/33, a kao sudac npr. u 90/338), Marinus de Pesegna (kao advokat npr. u *SDK I*: 27/105, a kao sudac npr. u *ibid.*: 102/368) i Grubessia de Ragnana (kao advokat u *SDK III*: 106/341, a kao sudac npr. u *SDK I*: 161/528).

<sup>120</sup> *SDK I*: 314/1062.

transmisiji rimskih pravnih koncepata u pogledu zastupanja u europsko srednjovjekovlje.

Što se tiče problema transmisije tih pravnih koncepata od centara učenog prava prema periferiji, odnosno od učenog prava do njegove primjene u praksi, može se zaključiti sljedeće. Tomazin je po svemu sudeći koristio najmoderniji i najrašireniji, a sadržajno zapravo ponajbolji formular za imenovanje prokuratora. Time je pratio relevantne trendove, možda s nekoliko desetljeća zakašnjenja u odnosu na središta na sjeveru Apeninskog poluotoka, ali vremenski usklađeno s razvitkom u naprednijim gradovima na istočnojadranskoj obali. Pritom je korištene formule prilagođavao neposrednim potrebama slučaja.

Prokuratura je u Dubrovniku krajem 13. stoljeća po svemu sudeći bila neprofesionalna djelatnost, za razliku od one u sjevernotalijanskim gradovima, gdje su postojala i profesionalna udruženja prokuratora te se tražilo i njihovo pravno obrazovanje. Prokuratoru su u Dubrovniku najčešće bili poslovni partneri i prijatelji zastupane osobe, članovi obitelji, a bilo je i ženskih osoba koje su vršile tu funkciju. Podaci vezani za advokate u zapisima u načelu potvrđuju tadašnji normativni okvir. Postoji manji broj advokata, nekad iz istih plemićkih rodova, koji su najčešće zastupali stranke u parnicama, što proizlazi iz činjenice da se ograničen broj advokata birao na tu funkciju svake godine iz reda plemića. Međutim, zapisi upućuju i na to da su stranke nekad i birale za advokate druge osobe, samostalno ili preko trenutnog advokata na sudu, a da su pritom neki od njih bili posebno često odabirani. Uz to su postojali i advokati koji su se bavili i drugim pravnim dužnostima, što sve skupa upućuje na vladanje praktičnim pravnim znanjima u određenim krugovima plemstva.

***PROCURATORES AND ADVOCATI IN  
THE DOCUMENTS OF NOTARY PUBLIC  
THOMASINUS DE SAVERE (1277-1286)***

HENRIK-RIKO HELD

*Summary*

After an outline of the development of the *procuratores* and *advocati* in Roman law and Roman legal tradition, they are traced in the documents of Thomasinus de Savere, a sworn-in notary public (*notarius iuratus*) and *cancellarius* (*scriba*) in Dubrovnik (Ragusa) from 1277 to 1286. In the central part of the analysis, data on the *procuratores* and *advocati* derived from Thomasinus' notary practice are presented for the first time (number of documents, different functions, etc.). With regard to the *procuratores*, the main elements of the formula from the documents are compared to the most important formularies from the thirteenth century. The second part focuses on the *advocati*, who were principally elected to that post by the city authorities, but the parties apparently sometimes chose advocates different than those. In addition, a certain number of *advocati* were also known to act as procurators or judges, suggesting diffusion of practical legal knowledge in particular circles. Overall, the documents of the notary public Thomasinus de Savere reflected the *procuratores* and *advocati* as they were instituted in Roman law. More to the point, his documents mirrored the status of the current legal framework, slightly lagging behind the most developed cities of northern Italy, yet keeping pace with the communes of the eastern Adriatic.

